

J. H. Stone
83

E LIBRIS

H. MATHER.

COLL. SS. ET INDIV. TRIN. CANTAB.

DISSERTATIUNCULAE QUAEDAM
CRITICO-THEOLOGICAE

AUCTORE

JOANNE H. NEWMAN

ANGLO

ROMAE

TYPIS S. CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE

—
MCCCCXLVII.

REVERENDO PATRI
ANTONIO BRESCIANI

E SOCIETATE IESV
COLLEGII VRBANI RECTORI

VIRO LECTISSIMO

NOBIS HOSPITIBVS SVIS ET LINGVA PAENE BARBARIS

ACCEPTISSIMO

HOC SERENISSIMORVM DIERVM

SVB EIVS TVTELA ACTORVM

QVALECVNQVE MONVMENTVM

COMMENDATVM DICATVMQUE

VELIMVS

M O N I T U M

Opuscula haec qualiacunque, ex nupera Oxoniensi Bibliotheca Patrum maxima ex parte desumpta, Latine autem liberius reddita, criticis prudentioribus commendo; id aegre ferens, quod, notulis quibusdam meis domi relictis, minus prodeunt accurata, quam pro ratione studiorum meorum a benevolis sperari potuisset.

In Fest. S. Anselm.

1847.

DISSERT. 1. De quarta Oratione S. Athanasii contra
Arianos. . . . . » pag. 1

2. De Ecthesi Ephesina contra Paulum Sa-
mosatenum. . . . . » 24

3. De vocibus πριν γεννηθῆναι οὐκ ἦν Anathe-
matismi Nicaeni . . . . . » 41

4. De vocibus ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας
Anathematismi Nicaeni . . . . . » 58

DISSERTATIO I.

DE QUARTA ORATIONE S. ATHANASII CONTRA ARIANOS.

Quatuor illas, quas vulgo vocant, Athanasii Orationes contra Arianos partes esse unius operis, recentioribus criticis persuasissimum est; post ipsum, ut videtur, Photium, qui codice CXL ad πεντάβιβλον Athanasii provocat. Profecto Montefalconius, ut in re minime dubia, omni probatione praeter ipsam librorum structuram supersedendum judicat. « Nihil opus est longiore disputatione, cum clarum sit ex hisce ipsis quatuor Orationibus, nihil eas commune cum ullo alio opere habere; sed ita inter se cohaerere, ut unum ipsae opus simul conficiant, quarum prima sit principium, quarta autem omnium sit finis, quam sane ob causam sola haec ultima solita terminatur conclusione. » Athan. *Opp.* t. I. pp. 403, 4. Haec ille; qui tamen paullo submissius loquitur, cum in *Praefat.* sua p. xxxv, et in *Vit. Athan.* p. lxxii, concedit eas non esse exaratas certo aliquo consilio prius inito, sed, decursu controversiae, alteram ex altera, quo res majorem haberet lucem, fuisse productas; id quod praecipue cernitur in secunda et tertia incipientibus, ubi sanctus Doctor, more suo, disputationem jam forte longiorem, propter haereticorum tamen pervicaciam, continuandam judicat.

Nec minus liquida res est Tillemontio, scribenti: « Les quatre oraisons sont toutes liées ensemble, et en un même corps, comme il paraît principalement, parce-qu'il n'y a que la dernière qui finisse par la glorification ordinaire. »

Mem. Eccl. t. 8. p. 701. Et alibi: « Il est certain que ces quatre discours . . . semblent . . . ne faire qu'une seule pièce, qu'on aura partagée tantôt en quatre, tantôt en cinq. » p. 191.

Tillemontii vestigia sequitur, tanquam pedisequus, Ceillierius, *Aut. Eccl.* t. 5. pp. 217, 218. qui cum Montefalconio consentit posteriores libros, vice quemque sua, anteriorum partes suscipere.

Jam prius Petavio, Incarnationem V. D. tractanti, idem excidit judicium; eo gravius, quod obiter doctissimo theologo elapsum est. Dum enim Epistolam Athanasii *ad Ep. Aeg. et Lib.* contendit non esse revera partem Orationum contra Arianos, (ut tum temporis ab Athanasii Editoribus habebatur,) quia scilicet illa Epistola non spectat, nisi in parte quadam, ad doctrinam Arianorum, haec monet: « Non est ejusdem cum sequentibus argumenti, nam *in istis* adversus Arianam haeresim disputat etc. . . . prima autem, (i. e. *Epist. ad Ep. Aeg. et Lib.*) nihil horum facit. *de Incarn.* v. 15. §. 9.

Auctoribus tamen tam gravibus atque inter se consentientibus hic contra eundem est; cum plane comprobari possit, ut puto, et sine magno conatu, quartam illam contra Arianos Orationem non esse contra istos haereticos ab Athanasio scriptam, neque prorsus esse orationem, ne disputationem quidem continuam, sed esse conglutinationem quandam fragmentorum theologorum, vel annotationum seriem, variae et longitudinis et materiae, praecipue de haeresi Marcelli et Photini, aliqua ex parte de Sabellianismo et Samosatenismo, vix aut ne vix quidem contra Arianos. Quam sententiam his argumentis fultam velim.

§. I. DE STRUCTURA LIBRI.

1. Jam hoc praemittendum est; — nusquam, ut credo, ab antiquis ad Orationem hanc quartam provocari, tanquam ad partem operis Athanasii « *contra Arianos,* » vel « *de Trinitate;* » cum secunda contra et tertia laudantur a Theodoretto, Ju-

stiniano, Cyrillo Alexandrino, Facundo, Concilio Lateranensi sub Martino I. habito, Agathone Pontifice, et aliis, idque illo ipso numerandi ordine qui etiamnum servatur in editione Maurina. (1) Quamvis autem Photii, de toto opere ut quinquepartito loquentis, interpretes esse quodammodo videantur, et Concilium Oecumenicum Septimum, et Epistola Agathonis in Sexto, cum tertiam Maurinam pro quarta habent, inde tamen non concludi potest quartam Maurinam, de qua hic quaestio est, comprehensam fuisse ut quintam partem *πενταβιβλου* Photii. Quoniam enim in uno codice haec Maurinorum quarta vocatur sexta Oratio, alia quaedam ibi reperienda est quinta; quae quidem, Montefalconio iudice, est opusculum illud quod vulgo appellatur « *de Incarnatione contra Arianos*, » quod re ipsa in aliquibus codd. quintae nomen gerit. Sunt porro codices qui Epistolam *ad Ep. Aeg. et Lib.* quae in codd. solebat esse prima, quartam nominant; alius autem est Montefalconii, ex quo quarta illa Maurinorum plane excidit. Accedit quod in codice quodam Bodleiano (Roe 29. an. 1410.) opusculum *de Incarnatione contra Arianos* tres priores subsequitur orationes, quartae vice. Aliis autem codd. quarta Maurinorum quinta est; aliis Epistola *ad Ep. Aeg. et Lib.* est « *tertia contra Arianos*, » Epistola *de Sent. Dion.* in duas partes divisa, pro prima et secunda, ut videtur, habita. Quare, cum adeo varietur in codicibus, nulla praescriptio est ex usu editionum, cur quarta haec oratio adsciscatur in numerum earum, quae cum Arianis bellum gerunt.

2. Deinde notandum est, librum hunc ipsa fronte sua prodere se non esse orationem similem illarum quae ei praeierunt. Nam, cum secunda illa et tertia prooemium utraque suum habeat, in quo mentio fit gravissimi illius argumenti, quod ab illis est continuandum, nihil contra aut scopo definitum aut ratione ordinatum in quarta incipiente reperitur. In argumentum suum, quicquid sit illud, nullum enim

(1) Theod. Eran. II, p. 136. Justin. ad Menn. Cyrill. Ep. p. 4. Facund. Tr. Cap. III, 3. Concil. Later. Sect. 5. Agath. Ep. ad Inapp.

profitetur, praeceps ingreditur, propositionem prae se ferens categoricam quandam ex Evangelista desumptam, « Ex Deo Deus est Verbum, nam Deus erat Verbum; » plane omisso verborum illo apparatu et verecunda dicendi pompa, qua in limationibus suis operibus, res divinas tractaturus, utitur sanctissimus Praesul.

Nec aequabilius aut liquidius fluit postea orationis cursus, sed turbatus semper, incertus, mutabilis. Nam saepius materies subito profertur nova, ut in sectionibus 6, 9, et 25 editionis Maurinae; id quod amanuensibus tam plane constitit, ut in quinque codd. interpolatum testentur inter sectiones 12 et 13 opusculum *de Sabbatis et Circumcisione*, Athanasio dubie a Maurinis (t. II. p. 54.) inscriptum. Plane diversum est ab hoc genere disserendi aequabile illud et bene continuatum sancti oratoris eloquium, qui tam soleat priorem materiem suam producere et tanquam abdere in proxime sequentem, et rem cum re tam callida junctura colligare, ut editori difficillimum sit disputationis cursum ad certa quaedam capita revocare.

Accedit quod tres illae quae praecedunt Orationes commercium inter se ultro citroque habent, et ad se mutuo respiciunt, et complent definita quaedam docendi vestigia, quae terminantur prope exeunte tertia. Integra quaedam disputatio, in Scripturis contra Arianos explicandis tota, continuatur a §. 37. primae ad §. 59. tertiae; ante tertiam in locis Prophetiis et Apostolicis, per tertiam in Evangelicis versata. Incipit autem, procedit, et terminatur scopo ecclesiastico, seu canone fidei, proponendo, ut divinorum oraculorum justo interprete (1). At in hac accurata rerum dispositione nullam plane sedem sibi potest vindicare quartus ille liber seu Oratio Maurinorum.

Quid quod in verborum quoque usu sui similis est quartus liber, aut saltem dissimilis trium Orationum. Nam

(1) Vid. voces *σκοπος, κανών, ἀλήθεια, διάγοια*, etc. Orat. 1, 37 init. 44. init. 46. init. II, 1 init. 5 init. 31 init. 33 init. 35 init. 44 init. 63, 65 init. 70 init. III, 7 fin. 18 med. 28 fin. 29 init. 35, 58. fin. etc.

in illo, coeteris licet brevior, vocula celeberrima ὁμοούσιον ter reperitur, vid. §§. 10, 12. at eandem in tribus illis omnino non occurrere dicendum est, cum solitarius iste locus, *Orat.* I. 9. qui eam continet, symboli quandam fert speciem, ut ex ipso loco intelligitur, neque in propriam Athanasii disputationem cadit. Contra, verbum illud omittitur aliquando in Orationibus tribus, ubi jure posset quaeri (1). Deinde in *Orat.* II, 78, 79, 80. ut in *Gent.* 40 et 46. *In-carn.* V. D. 20. *ad Serap.* IV, 20. verbum ἀντροσοφία reperitur; at in quarta reprobatur idem, Petavio iudice, (*de Trin.* VI, 11.) ut Sabellianum. Tum hoc quoque e minutioribus rebus ad rem nostram facit, quod tres illae, in Sanctissima Trinitate praedicanda, illustratione uti solent ex luce et ejus irradiatione desumpta; quarta vero, modo ignem non lucem, modo ignem et lucem inducit. Depravato denique textu haec graviter laborat; illae non laborant.

3. Profecto, ut antea dictum est, etiam hoc in quaestionem venit, an forte portiones saltem aliquae hujus libri fragmenta sint tantummodo cujusdam operis, vel plurium operum; vel notulae rudiores subita manu scriptis mandatae, prout menti occurrerent; vel capita controversiarum; quae casus rerum temere in unum cumulum congesserit. Peregrinum omnino opusculum, forte non Athanasii, illud *de Sabb. et Circumc.* nonnunquam in medium hunc librum intrusum jam diximus; praeterea, (quod praecipue ad rem nostram facit) idem opusculum re ipsa consociatur cum fragmento quodam Epistolae *de Decr.* et Tractatu *In illud omnia*, quasi totum quid, quamquam nihil cum illis habet commune, in codd. omnibus, excepto uno, quos memorant Maurini. Alterum exemplum cernitur in *Sermone Majore de Fide*, qui in *Montefalconii Nova Collectione* editus est, qui autem vix aliud

(1) Vid. ἀλλοτριούσιος *Orat.* I, 20 ὁμοίας οὐσίας *ibid.* 21, 26. III, 26. ὁμογενής, I, 56. ὁμοφυής *ibid.* 58. Cf. *de Syn.* 5. ubi ὁμοιούσιον reprobatur. Cf. item argumentum, non ad consubstantialitatem, sed ad aeternitatem Filii a voce εἰκὼν ductum, *Orat.* I, 20 cum illo ab eadem ad consubstantialitatem, *de Decret.* 20, et 23. *Greg. Naz. Orat.* 36.

est quam series quaedam portiuncularum ex variis Athanasii operibus in unum comparatarum. Praeterea, quod attinet ad librum nostrum, in codd. quibusdam singulis partibus singuli praeponuntur tituli; ut τὸς σαβαλλίζοντας, κ. τ. λ. in sect. 9; in sect. autem 11, πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι, κ. τ. λ. Porro « illi » et « ille » stant aliquando, nullo antecedente. Sed et infractum illud et inordinatum in orationis filo, indicium aliud est multiplicis et disparis materiae. Quid quod §. 25. in duas partes temere secat quod alioqui continuum haberet cursum a 15 ad 36; §. 11. autem mentionem ultro objicit alicujus rei quam in praecedentibus frustra quaesiveris. Tum §§. 6 et 7, quae solae pertinent ad Arianos, jacent inter argumentorum locos Arianis plane alienos, stylum autem sapiunt dilucidum illum et liberum Orationum trium; qui quidem stylus aliqua ex parte in §§. 14, 17, 27, 28, et 34. reperitur.

Notatu etiam dignum est, a Montefalconio in Monito suo Epistolae Encyclicae praefixo esse observatum, phrasim illam οἱ περὶ Εὐσέβιον non adhibitam esse ab Athanasio post Eusebii mortem; « Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti usquam apud Athanasium οἱ περὶ Εὐσέβιον vocantur, sed κοινωνοὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον vel κληρόνομοι τῆς ἀσεβείας τοῦ Εὐσέβιου. » t. 1, p. 110. Jam hanc ipsam phrasin legimus in sectione 8. hujus Orationis quartae; unde sequitur, cum Eusebius discesserit e vivis an. 341, Oratio autem prima scripta fuerit circ. an. 358, quartam hanc, qua Orationum seriem concludi creditur, scriptam esse ante primam, qua series orditur; sin minus, saltem portionem eam quartae, quae phrasin οἱ περὶ Εὐσέβιον continet, primae esse priorem, vel (quod idem valet) quartam ex pluribus disputationibus esse conflata.

Plura adhuc sunt quae in hac re possint offerri; nam sectiones 1-5, 9, 10, versantur in argumento plane suo, quod in reliquo libro nusquam attingitur. De μοναρχία tractant; verbo autem ἀρχὴ utuntur pro origine, ut in prioribus Orationibus moris est; cum idem usurpetur pro initio,

sectionibus hujus libri 8, 25, 26, 27. Porro in disputatione §§. 30-36 singularis usus est epitheti *θεῖος* ad Christum adhibiti; vox quoque *νοεῖν* ejusdem loci propria est.

Quod porro singulare est in hoc libro, ut stylo signum imprimat, argumentum autem idem non leve quod de seric quadam annotationum polemicarum nunc agimus, non de justo et simplici opere, frequentia illa est vocabulorum hujusmodi, *πενστέον* 2, e. *ἔρωτητέον* 3, f. 4, a. *λεκτέον* 4, init. 6, d. 10, a. *ἐλεγκτέον* 3, a. 4, e. *ἔρθεσθαι δίκαιον, καλόν* etc. 11, d. 14, a. 23. b. Cujus generis sunt illa quoque, *ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄτοπα εἰρημένα*, e. g. 2, e. 4, e. 4 fin. 15 init. 26, b. 26 init. quibuscum conferamus elegantiorum periodi cursum, *Orat.* II, 24, b. *καλὸν αὐτοὺς ἔρθεσθαι καὶ τοῦτο, ἔν' ἔτι μᾶλλον ὁ ἐλεγκτος, κ. τ. λ.* ejusmodi sunt etiam τὸ δ' αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως, §. 3; quae omnia Aristotlem sapiunt, non Athanasium. Videsis etiam locos Scripturae sacrae subito propositos ut materiam disputandi, ut in §§. 1, 5, 9, et 31.

Aristotelem etiam agit in hoc libro sanctissimus Doctor in effatis suis theologicis proferendis; e. g. *εἰ ἄγονος καὶ ἀνεέργητος ὁ Θεός*, 4 fin. *τὸ ἕκ τινὸς ὑπάρχον υἱὸς ἐστὶν ἐκείνου*, 15, c. *οὐδὲν ἔν πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ*. 17, d. *ὦν οὐκ ἐστὶν εἰς τὰς καρδίας ὁ υἱός, τούτων οὐδὲ πατὴρ ὁ Θεός*, 22, b. *εἰ μὴ υἱός, οὐδὲ λόγος· εἰ μὴ λόγος, οὐδὲ υἱός*. 24 fin.

4. Ulterius nunc progrediendum est; liquet enim Athanasium hoc in libro non raro innuere se non doctrinam solum haeticorum percellere, sed haeticos ipsos; tamen de nominibus tacet; quod contra fit in Ariana sua controversia, ubi liberrime loquitur de Ario, de Eusebio, de Asterio, et aliis ejusdem sectae. Hic contra, licet occurrant certe οἱ ἀπὸ τοῦ Σαμοσάτους, et κατὰ Σαβέλλιον, adversarii plerumque anonymi, unus aut plures, in campum descendunt, vel potius illabuntur; ut colligi potest ex *φατὲ* 9 init. *πίπτουσι* 11 init. *ὑπέλαβε* 13 init. *αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα* 14, a. *οἱ τοῦτο λέγοντες* 15 init. *κατ' αὐτοὺς* 21 init. *κατ' ἐκείνους* 22, c. Vid. etiam 8, c. 13, c. 20 init. 23, c. 24, a. 25, b. 28 init. Jam si acer ille accusatorius stylus huic libro abest, in hac

re saltem, si non in alia, a praecedentibus tribus differt, in quibus illa oratoris vis et fervor animi praecipue cernitur; at audacius quiddam nunc dicendum est, scilicet necessitudinem fortasse aliquam fuisse Athanasio cum quibusdam istarum factionum hominibus, quibus sagax et benevolus praesul, licet congregiendum, tamen aliquatenus parcendum duxerit.

Deinde observandum est haeresim, de qua per totum paene librum agitur, licet Sabellianae proximam, non fuisse Sabellianam; nam comparatur cum ea, e.g. *Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα*, 9, et ὅσα ἄλλα ἐπὶ Σαβελλίου ἄποπα ἀπαντᾷ, 25. Quinimo, cum haeresis haeresi opponitur in fine §.3. de Arianis aperta mentio est, ut mos est Athanasii, de Sabellianis autem non est mentio, sed de iis qui « Sabellizant, » quibuscum scilicet res erat sancto Doctori. Praeterea haeresim, quae agebatur, esse temporis illius, non praeteritorum saeculorum, certum est tum ex loquendi modo, quo utitur Athanasius, tum quia caeterae, quibuscum dimicat in scriptis suis, sunt sui aequales. Namque etiam, cum Pauli Samosateni haeresim aggreditur, non priscam istam saeculi anterioris in arenam immittit, sed immutatam et novam, qualem ipse eam conspexerat in populo christiano. Neque hoc sane facile fidem facit, in medio illo tot tantorumque errorum certamine, quod Athanasio contigit, prudentissimum virum ad obsoleta quaedam, ut *γραϊκὸν καὶ σχολαστικὸν*, confugisse (1).

Quae omnia suspicionem movent, haeresim, quae materies est hujus libri, illam esse Marcelli Ancyranus, qui cum Athanasio commilitaverat contra Arianos, et sectatorum ejus; cum omnibus notum sit, simillimo illo Apollinaris exemplo, Athanasium id ipsum facere in disputationibus suis, haeresiarchae parcere nomini, haeresim severissime impetere. Quid quod similiter a nominibus abstinet Eusebius in Arianis suis reprobandis (*Eccles. Theol.* I, 9, 10.) silet porro Vincentius Lirinensis, si revera in Commonitorio

(1) Plutarch. Cic. 5.

suo Augustinum petit. Idem quoque in Platone fecit Aristoteles; sed in hac re testes supervacanei sunt.

Quod nobis rem perstringentibus nunc commendatum est, mox, collatis inter se dogmatibus, hic Marcellinorum seu Photinianorum, illic eorum quibuscum in hoc libro agitur, plenissimam habebit confirmationem; - eo scilicet modo, quo Orationes tres haeresim tractant Arianam, disputationem hanc quartam, divulsam licet et incompositam, in Marcelli vel Photini, necnon Sabellii et Samosatani erroribus refutandis versari. Quod cum dicimus, prudentes praeterimus sectiones 6 et 7, ad Arianismum procul dubio spectantes, sed in summa operis importunas.

His nostris jam in formam redactis, perjucunda fuit nobis fortuita lectio libelli, inscripti, « In Eusebii contra Marcellum libros Selectae Observationes, auctore R. S. C. Lipsiae 1787. » Laudato Athanasii « quinto libro, » ut illum vocat, » contra Arianos, » pergit auctor anonymus dicere, « ibi, ut in libro *de Aet. subst. Fil. et Sp. S.* sententiam Marcelli, suppresso tamen nomine, refellit. Quod an aliis sit observatum, ignoro. » p. 28.

§. II. DE MATERIE LIBRI.

Quo melius huic rei satisfiat, triplex hic sumendum est argumentum: primum enim necessitudo illa inter Athanasium et Marcellum in historia istorum temporum, quae et qualis fuerit, definienda est; deinde enucleanda doctrina Marcelli, Photini, et istiusmodi haereticorum; tum illa Photiniana haeresis conferenda est cum ea quae in hoc libro ab Athanasio oppugnatur.

1. Cum Athanasius adhuc junior esset in Episcopatu suo, Marcellus Ancyrae in Galatia Episcopus responsum illud edidit Ariano sophistae Asterio, ex quo et originem suam et subjectam materiem coeperunt Eusebii *contra Marcellum*, et *de Ecclesiastica Theologia* libri, nobis hodie prin-

cipales testes opinionum Marcelli. Neque Eusebius solum, sed aliquot Concilia Arianorum condemnarunt hominem, qui, Romam petens, ibi Athanasio occurrit circa an. 341; cum uterque praesul a Pontifice Concilio habito de Arianorum criminationibus purgatus est.

Purgatus est iterum uterque Concilio Sardicensi an. 347; ab eo tamen ipso tempore, nisi, ut Montefalconio videtur, ab an. 336-8 (*Nov. Coll.* p. LII) postulationes eae, quae hactenus ab Arianorum factione urgebantur in Marcellum, inter catholicos etiam circumferuntur. Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesibus suis an. 347. mentionem facit haereseos nuperae Galatarum, quae Christi sempiternum regnum negaret; ubi Marcellum indicari a sancto oratore, et regio et dogma quae nominantur, liquido demonstrant. Cyrillum excipit Paulinus in Concilio Arelatensi; Paulinum Hilarius; sed Athanasius, cautus homo et clemens, siquis alius, Marcello patrocinator usque ad circ. an. 360. Idem tamen, confessus tandem Marcellum non longe abesse ab haeresi, a communione, ut traditum est ab Hilario et Sulpicio, hominem suspendit. Narrat insuper Hilarius (*Fragm.* II, 21) inductum esse Athanasium ut hoc faceret, non propter opus Marcelli contra Asterium, sed ob ejus scripta quaedam posteriora Concilio Sardicensi. Id autem fecit Athanasius, cum Photinus, Episcopus Sirmiensis, qui haeresim fere illam Marcelli, magistri sui, ante an. 345 ediderat, jam aliquot annos, Catholicis et Arianis consentientibus, a sede sua depositus esset. Marcellus, per totum decennium a sanctissimo praesule repudiatus, quocum tot tantaque ab Arianis pertulisset, tandem ab eodem, morti jam proximo (an. 371.) leniore judicio excipitur, ob rem hujusmodi: Basilio Caesariensi cum Athanasio agenti, ut ne Galatis benignius usus, rei Catholicae noxam inferret, occurrunt Galatae, missis ad Alexandriam, qui orarent causam suam, quid autem revera senserint de Christo, sine ambagibus expedirent. Eugenius, Diaconus Ecclesiae Ancyranae, confessionem catholicam in suorum nomine ibi sub-

scripsit, quam confirmavit manu sua clerus Alexandrinus, necnon, ut videtur, Athanasius ipse, quamquam inter nomina subscripta ille non apparet hodie. Confessio haec, cui Montefalconius lucem dedit, scripta est in nomine « clericorum et caeterorum qui Ancyrae in Galatia sunt, una cum patre nostro Marcello, congregati. »

Quo negotio ad finem perducto, et Ancyranus hic, et Alexandrinus ille praesul morti protinus succubuerunt, bellatores ambo in summo Ecclesiae discrimine, diversa fortuna; plusquam septuagenarius Athanasius, Marcellus autem nonaginta saltem annorum cumulo oppressus, — feliciter grandaevus, si reservabatur in hoc, ut errores suos illo extremo halitu vere efflaret. Nihilominus, qui in re historica, non biographia versantur, his, ut mos est in Ecclesia, Marcellus apparet, non ut privatus quispiam, in sua ipsius persona et poenitentia sua, sed in secta quam genuit et in maturitate postrema earum opinionum, quae in ipso semina tantummodo fuerant et elementa pravitatis.

Caeterum, utrum in hominem ipsum an tantummodo in sectatores ejus Athanasius in quarta sua, quam vocant, Oratione invehatur, concludi non potest in alterutram partem, ex illa, seriore utique, confessione ab Eugenio subscripta. Neque Hilarius, Athanasium testatus Marcelli operi contra Asterium pepercisse, nos moveat, ne illo opere utamur in Marcelli placitis eruendis; nam neque in aliis rebus tam fidus in narrando reperitur sanctissimus Praesul, (ut cum de Liberio loquitur,) ut ex iis quae plane haeresim sapiunt, ipsius causa pios sensus extorqueamus. Ea autem sunt hujusmodi.

2. Eusebio teste, placuit Marcello, (1) unam tantummodo in Deitate esse personam; a Sabellio tamen in hoc dissentienti, quod teneret (2) non Patrem continuo esse Filium, Filium Patrem, (id quod *υιοπατοριαν* vocant) sed (3) Patrem et Filium esse nomina mera et nudos titulos; (4) neque exprimere relationes aliquas essentielles in natura di-

vina, sed ex eo originem caepisse (5) quod Verbum Dei sempiternum, seu λόγος ἐνδιάθετος, quod Divina quaedam est Ratio, sese manifestaverit in carne, in hypostasi scilicet Jesu Christi, Filii Mariae, (6) hunc itaque unum Deum, seu μονάδα, quodammodo se aperire solere vel dilatare (πλατύνεσθαι) ut nos salvos faciat; (7 et 8) quam dilatationem esse actionem quandam, seu ἐνέργειαν, Verbi, qua fit λόγος προφορικὸς, seu Vox Dei, cum alioqui sit Ratio interior; (9) harum autem dilatationum singulare esse specimen Incarnationem Verbi, scilicet dilatationem in carne hominis Jesu, (10) quam susceperit ineunte dispensatione Evangelica, quam exeunte relicturum sit (11). Sequi inde, Verbum non esse Filium, (12) nec Dei Imaginem, Christum, Primogenitum, Regem, sed Jesum esse haec omnia: quod si ea praedicantur de Verbo in Scripturis V. T. propheticum illud est propter futuram suam in carne manifestationem, (13) neque dispensatione absoluta tribui poterunt eadem Verbo, carnem tunc relicturo, regno se abdicaturo, ad Deum redituro, Verbo mero ut antea futuro.

Haec ille: neque est cur fidem denegemus Eusebio, Ariano homini, vel Arianorum certe fautori, qui, tum contrariarum partium studio tum propter contrariam suam perfidiam, iniquius laturus esset iudicium de opinionibus Marcelli. Nam ipsissima verba Marcelli citat scriptor ille; ab aliorum autem testimonio confirmatur. Praeterea si Athanasius in libro hoc quarto haeresim quandam describit simillimam illius quae Marcello ab Eusebio tribuitur, duplex hoc testimonium Eusebium corroborat, Athanasium interpretatur. Photiniana porro doctrina, a Marcelli auditorio profecta, in iis autem placitis sita quae ante illam ortam Eusebius assignavit Marcello, argumentum est validum, eruditissimum hunc, licet lubricum, theologum Marcelli animum et consilium recte divinasse.

Nunc singula haereseos capita, quae supra percurramus, testimoniis allatis illustremus.

(1) Unam tantummodo in Deitate esse personam: Scri-

pturae adductis verbis κύριος ὁ Θεός in Exod. iii, 5. quo Apostoli εἶς κύριος, εἶς Θεός in Ephes. iv, 5, 6. expediat, prosequitur Marcellus: ὁρᾶς ὅπως ἐν ἐπιδεικνύς ἡμῖν ἐντευθα πρόσωπον, τὸ αὐτὸ κύριον καὶ Θεὸν προσαγορεύει; Euseb. p. 132. a. Iterum: τὸ γὰρ ἐγὼ, ἐνὸς προσώπου δεικτικόν ἐστιν; p. 133. a. Tum pergit definire πρόσωπον quasi sit idem atque ἡ τῆς θεότητος μονάς. Vid. iterum ἕνος προσώπου, ibid. b. Atque iterum: ἀνάγκη γάρ εἰ δύο διαιρούμενα, ὡς Ἀστέριος ἔφη, πρόσωπα εἶη, ἢ τὸ πνεῦμα, κ. τ. λ. p. 168. c.

(2) Id proprium esse Sabellio, non Marcello, quod υἱοπατόρα doceret; Patrem scilicet esse Filium, Filium autem Patrem. Σαβέλλιος, εἰς αὐτὸν πλημμελῶν τὸν πατέρα, ὃν υἱὸν λέγειν ἐτόλμα, Euseb. p. 76. a. Et Eugenius quoque, in Apologia sua apud Athanasium, anathematizat Sabellium et eos qui cum eo dicerent αὐτὸν τὸν πατέρα εἶναι υἱὸν, καὶ ὅτε μὲν γίνεται υἱὸς, μὴ εἶναι τότε αὐτὸν πατέρα, ὅτε δὲ γίνεται πατήρ, μὴ εἶναι τότε υἱὸν. Nov. Coll. t. 2. p. 2. Et Basilius: ὁ Σαβέλλιος εἰπὼν, τὸν αὐτὸν Θεὸν, ἕνα τῶ ὑποκειμένῳ ὄντα, πρὸς τὰς ἐκάστοτε παραπίπτουσας χρείας μεταμορφούμενον, νῦν μὲν ὡς πατέρα, νῦν δὲ ὡς υἱὸν, νῦν δὲ ὡς πνεῦμα ἅγιον διαλέγεσθαι. Ep. 210, 5 fin.

(3) Patrem et Filium Marcello videri titulos quosdam, in tempore adhibitos sempiterno Deo et Verbo ejus, tunc scilicet, cum ἐνδιάθετος ille λόγος, in Deo inhaerens, fieret προφορικὸς in hypostasi Jesu Christi.

Μάρκελλος καινωτέραν ἐξεῦρε τῇ πλάνῃ μηχανὴν, Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ λόγον ἕνα μὲν εἶναι ὀριζόμενος, δύο δ' αὐτῷ πατρὸς καὶ υἱοῦ χαριζόμενος ἐπηγόριαις. Euseb. p. 76, a. vid. etiam p. 63, c. Itaque, quo melius exprimeret figurata solum locutione Patrem esse Deum, illum appellavit « Patrem Verbi, » ἐν τῷ [τὸν Χριστὸν] φάσκειν [τὸν Θεὸν], μηδὲ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν πατέρα, ἀφαιρεῖσθαι τὸν πατέρα τὰ ἴδια τοῦ παιδὸς δείκνυσιν. ibid. p. 38.

Cui suffragatur haereticus ille qui reperitur in *contr. Sabell. Gregal.* §. 5. quem R. S. C. p. 28. putat esse Mar-

cellum. Κάγω, φησιν, ὁμολογῶ γέννησιν· γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος, ὅτε καὶ λαλεῖται καὶ γινώσκεται.

Alibi testatur Eusebius a Marcello proponi αὐτὸν [Θεὸν] εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου πατέρα, *ibid.* p. 167. c. Quod quidem, licet vel purum catholicismum sapit, Eusebii ipsius saepius fortiter arianizantis doctrinae comparatum, tamen eo nomine in observationem venit, quod Nestorius apud Mercatorem sic distinguit a Sabellio Photinum, « Sabellius υιοπάτορα dicit ipsum Filium, quem Patrem, et ipsum Patrem quem Filium, Photinus vero λογοπάτορα [Verbum-patrem] » *Mercat. t. 2. p. 87.*

(4) Verbum esse revera Verbum, ἀληθῶς λόγος, neque nisi improprie Filius: λόγον γὰρ εἶναι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦτον ὄντα αὐτῷ τοῦτου ὀρισάμενος, πατέρα τοῦτου χρηματίζειν αὐτὸν εἶπεν· τὸν τε λόγον υἷον εἶναι αὐτῷ, οὐκ ἀληθῶς ὄντα υἷον ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὄντα λόγον. ἐπισημαίνεται γοῦν ὅτι μὴ καταχρηστικῶς λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς ὄντα λόγον, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ λόγον. εἰ δὲ μηδὲν ἕτερον, δῆλον ὅτι οὐδὲ υἷος ἦν κυρίως καὶ ἀληθῶς, μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρηστικῶς ὠνομασμένος. *Euseb. p. 61. a. b.*

(5) Verbum esse ab aeternitate in Deo, seu ἐνδιάθετος, ut attributum quoddam :

Πλὴν Θεοῦ, disputat Marcellus, οὐδὲν ἕτερον ἦν· εἶχεν οὖν τὴν οἰκείαν δόξαν ὁ λόγος ὡς ἐν τῷ πατρὶ. *Euseb. p. 39. c.* Ubi notandum est, phrasin illam ἐν τῷ Θεῷ, teste Montefalconio (*Coll. Nov. tom. 2. p. LVII.*) in suspicionem venisse multis Patribus, utpote suppositam pro Evangelica illa πρὸς τὸν Θεὸν [*Joan. I, 1.*] οὐκ εἰπῶν, observat Eusebius, p. 121, b. ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ καταβάλῃ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὁμοίότητα, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκός.

Haud aliter Basilius, οὐκ εἶπεν, ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν, κ. τ. λ. *Hom. XVI, 4. p. 137.*

(6) Unitatem in Trinitatem esse productam seu dilatam, rursus autem Trinitatem in Unitatem esse collapsuram.

Dicit Marcellus, εἰ τοίνυν ὁ λόγος φαίνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐξεληθὼν, . . . τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκ-

πορεύεται . . . οὐ σαφῶς καὶ φανερῶς ἐνταῦθα ἀπορρήτη λόγῳ ἢ μονάξ φαίνεται πλατυνομένη μὲν εἰς τριάδα, διαιρεῖσθαι δὲ μηδαμῶς ὑπομένουσα; Euseb. p. 168. a. b. Etiam pp. 108, b. c. 114, b.

Apud Theodoretum quoque Marcellum tenuisse legimus:

Ἐκλασίῳ τινι τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος . . . μετὰ δὲ τὴν σύμψασαν οἰκονομίαν πάλιν ἀνασπασθῆναι καὶ συσταλῆναι πρὸς τὸν Θεόν, ἐξ οὐπερ ἐξετάθη· τὸ δὲ πανάγιον πνεῦμα παρέκτασις τῆς ἐκτάσεως, καὶ ταύτην τοῖς ἀποστόλοις παρασχεθῆναι. *Haer.* II, 10. Nestorius quoque Photinum citat dicentem: « Vides quia Deum Verbum aliquando Deum, aliquando Verbum appellat, tanquam extensum atque collectum. » *Mercat.* t. 2. p. 87.

(7) Dilatationem hanc sive πλατυσμόν consistere in actione sive ἐνεργείᾳ τοῦ μονάδος.

Verbum docet Marcellus, ἐνεργείᾳ μόνῃ, διὰ τὴν σάρκα, κεχωρῆσθαι τοῦ πατρὸς. Euseb. p. 51. a.

Quapropter argumentatur Eusebius, τὸν μονάδα, [ὡς] φησὶ Μάρκελλος, ἐνεργείᾳ πλατύνεσθαι, ἐπὶ μὲν σωμάτων χώραν ἔχει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας οὐκ ἔτι· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν πλατύνεται, οὐδ' ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν συστέλλεται. p. 108. b. c.

Adeatur quoque ad sextum et septimum anathema Concilii Sirmiensis primi, in quibus Marcellum et Photinum feriri ex quinto Macrosticki facillime concluditur.

(8) Tum primum Verbum fuisse in ἐνεργείᾳ, cum mundum crearet:

Οὐδενὸς ὄντος πρότερον, docet Marcellus, ἢ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ λόγου γίγεσθαι μελλόντων, προῆλθεν ὁ λόγος δραστηκῆ ἐνεργείᾳ. Euseb. p. 41. d. Et continuo, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι ἢν ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ· ὅτε δὲ ὁ Θεὸς παντοκράτωρ πάντα τὰ ἐν οὐράνοις καὶ ἐπὶ γῆς προύθετο ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδεῖτο δραστηκῆς, καὶ διὰ τοῦτο . . . ὁ λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής. *ibid.*

(9) Consistere Incarnationem Verbi in dilatatione [πλατυσμῷ] Monados, vel actione [ἐνεργείᾳ] Verbi in carne, seu homine Jesu Christo:

Εἰ μὲν ἢ τοῦ πνεύματος ἐξέτασις, inquit Marcellus, γίγνεται μόνῃ, ἐν καὶ ταύτῳ εἰκότως εἶναι τῷ Θεῷ φαινόμενον· εἰ δὲ ἢ κατὰ

σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖα ἢ θεότης μόνῃ πλατύνεσθαι δοκεῖ. Euseb. p. 36, a.

Neque aliter apud Theodoretum : ἔκτασιν τινὰ τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος ἔφησεν εἰς τὸν Χριστὸν ἐληλυθέναι. Haer. II, 10.

(10) Cum Verbum esset in actione, ἐν ἐνεργείᾳ, seu fieret προφορικῶς, seu procederet, ut opus quoddam navaret, hoc absoluto rediturum esse in illum in quo prius esset statum: Τὸν ἐν τῷ Θεῷ λόγον, narrat Eusebius, ποτὲ μὲν ἔνδον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ ἔφασκε, ποτὲ δὲ προῖέναι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀναδραμεῖσθαι εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἔσεσθαι ἐν αὐτῷ ὡς καὶ πρότερον ἦν. p. 112, c. Vel ut ipsis Marcelli verbis utar, εἰς Θεοῦ, καὶ ὁ τούτου λόγος Θεοῦ προῆλθε μὲν τοῦ πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γένηται· μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διόρθωσιν καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ καὶ πατρὶ, ἵνα οὕτως ἦ ἐν Θεῷ ὁ λόγος, ὥσπερ καὶ πρότερον ἦν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. Euseb. p. 41. c. d.

Quod corroborat Basilius quoque in epistola sua ad Athanasium missa, cum Marcellum testificatur docuisse, λόγον εἰρῆσθαι τὸν μονογενῆ, κατὰ χρεῖαν καὶ ἐπὶ καιροῦ προσελθόντα, πάλιν δὲ εἰς τὸν ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπαναστρέψαντα, οὔτε πρὸ τῆς ἐξόδου εἶναι, οὔτε μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑφιστάναι. Ep. 52.

(11) Non Verbum sed Jesum esse Dei Filium. Quod quidem, involutum licet in iis quae jam citata sunt, tamen, cum tam amplum impleat spatium in quarta contra Arianos, Marcello autem et Photino a variis scriptoribus attributum, hic in pleniore lumine debet collocari.

Ἰερός ἀποστολὸς τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, dicit Marcellus apud Eusebium, τῆς ἀιδιότητος αὐτοῦ μνημονεύων, ἀληθῆς ἐγένετο τοῦ λόγου μάρτυς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, λέγων, καὶ . . . οὐδὲν γεννήσεως ἐνταῦθα μνημονεύων τοῦ λόγου. Euseb. p. 37. b. vid. etiam p. 27 fin. Atque iterum, οὐκ υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ὀνομάζει, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας [f. ὀνομασίας R. S. C.] θέσει τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν, υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ, [i. e. θέσει υἱὸν Θεοῦ]

p. 42. a. Iterum οὗτος ἐστὶν ὁ ἀγαπητός, ὁ τῷ λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος. p. 49, a.

Apud Epiphanium autem Photinus, ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ, φησιν, ἦν, ἀλλ' οὐκ ἦν υἱός. *Haer.* p. 830, b. vid. etiam p. 831.

Eugenius porro, in expurgatione sua, οὐ γὰρ ἄλλον τὸν υἱὸν καὶ ἄλλον τὸν λόγον φρονοῦμεν, ὡς *Τινες ἡμᾶς διέβαλον*. Anathematizat autem insaniam Photini et sectatorum ejus, ὅτι μὴ φρονοῦσι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον, ἀλλὰ διαροῦσιν ἀλόγως καὶ ἀρχὴν τῷ υἱῷ διδούσιν ἀπὸ τῆς ἐν Μαρίας κατὰ σάρκα γενέσεως. *Coll. Nov.* t. 2. p. 3, d.

Nestorius quoque : « Cogitur Photinus Verbum dicere, non autem Verbum hoc Filium confitetur. » *Mercat.* t. 2. p. 87. Vid. etiam Garner. *Mercat.* t. 2. p. 314 init.

Accedit quod Marcellus ipse, in apologia sua coram Julio Summo Pontifice habita, praecipue insistit in eo fidei articulo confitendo, qui in his locis periclitatur : e. c. *μονογενὴς υἱὸς λόγος*, « cujus regni, ut testatur Apostolus, non erit finis, Verbum » ; de quo Lucas testatur, « sicut traderunt nobis οἱ ἀπαρχῆς ἀπόπται καὶ ὑπνέται γενόμενοι τοῦ λόγου » τὸν υἱὸν, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. ἡ δύναμις πατρὸς ὁ υἱός. *Epiph. Haer.* pp. 835, 6.

(12) Non Verbum, sed Jesum, esse Christum, Primogenitum, Dei Imaginem, Regem.

Ἔτις τὸν υἱὸν, dicit Eusehios, ὃ πάντα παρέδωκεν ὁ πατήρ, λόγον ὀρίζοιτο μόνου, ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις, εἶτα σάρκα φησὶν ἀνελθῆναι, καὶ τότε υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν χρηματίσαι, βασιλέα τε ἀναγορεύεσθαι, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον, τότε ἀποδεδειχθαι, τίς ἂν λείποιο τουτῷ δυσσεβείας ὑπερβολή ; p. 6, b. d. Locus hic, quem, omissis quibusdam, coarctavimus, omnia illa quae Marcello assignantur enumerat. Vid. quoque etiam pp. 49, 50. vel, ut ipsis Marcelli verbis utamur de Primogenito, οὐ τοίνυν οὗτος ὁ ἀγιώτατος λόγος, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως πρωτότοκος ἀπάσης κτίσεως ὀνόμαστο, πῶς γὰρ δύνατον τὸν αἰὶ ὄντα πρωτότοκον εἶναι τινος ; ἀλλὰ τὸν πρῶτον καινὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακεφαλαίωσασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτου ἢ θεῖαι γραφαὶ πρωτότοκου

ὀνομάζουσι. Euseb. p. 44, b. c. De Imagine autem, πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραφε; αἱ γὰρ εἰκόνες τούτων, ὧν εἰσὶν εἰκόνες, καὶ ἀπόντων, δεικτικαὶ εἰσιν· πῶς εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὁ λόγος, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὧν; . . . δῆλον, ὅτι πηνίκα τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γενομένην ἀνείληφε σάρκα, εἰκὼν ἀληθῶς τοῦ ἀοράτου Θεοῦ γέγονε p. 47, a-d Vid. etiam p. 142, b.

Idem fert testimonium Epiphanius de Photino: φάσκει οὗτος ἀπ' ἀρχῆς τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι, ἀπὸ δὲ Μαρίας p. 829.

(13) Verbum, in fine saeculi, ad Deum rediens, carnem seu humanitatem esse relicturum, regno valedicturum.

Quo in loco, hujus haereseos summa fere et capite, ut in suo symbolo indicarunt Patres Constantinopolitani, multus est Marcellus. Cum « caro non prodest quidquam, » quomodo potest habere sempiternam cum Verbo societatem? pp. 42, 3. Quid quod Dominus jam dixerat, « Si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? » id quod videtur innuere Verbi separationem illam a carne sua p. 51, c. A Propheta porro diserte dictum est: « Sede a dextris meis donec ponam etc. » et a Paulo: « Oportet illum regnare donec ponat etc. p. 51, d. et a Petro: « Quem oportet coelum suscipere usque ad tempora restitutionis omnium etc. » p. 52, a. Porro in id universa oeconomia dirigitur, non ut a Verbo, sed ut ab homine, hostis hominis possit subjici, coelum aperiri. p. 49, c. d. οὐδὲ γὰρ αὐτὸς κατ' ἑαυτὸν ὁ λόγος ἀρχὴν βασιλείας εἴληφεν, ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἄνθρωπος, διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως, βασιλεὺς γέγονεν, ἵνα βασιλεὺς γενόμενος τὸν πρότερον ἀπατήσαντα νικήσῃ διάβολον. Euseb. p. 52, a. Praeterea, si initium habuerit regnum illud 400 ante annos, non mirum est si habeat finem p. 50, d. ὡσπερ ἀρχὴν οὕτω καὶ τέλος ἔξειν. p. 52, c. Quod si rogaverit quispiam; Quid tum fiet de carne illa immortalī, quondam propria Verbi? respondit Marcellus, δογματίζειν περὶ ὧν μὴ ἀκριβῶς [ἐκ] τῶν θείων μεμαθήκαμεν γραφῶν, οὐκ ἀσφαλές. Euseb. p. 53, a. μὴ μου πυρῶν περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας γραφῆς μὴ μεμάθηκα. διὰ τοῦτο

τοίνυν οὐδὲ περὶ τῆς θείας ἐκείνης, τῆς τῷ θεῷ λόγῳ κοινωνησάσης σαρκὸς, σαφῶς εἰπεῖν δυνήσομαι. *ibid.* b. c.

3. Jam vero, cum haec fuerit doctrina Marcelli, Photini, et factionis istorum hominum, vix quicquam occurrit in singulis ejus articulis, sic ex ordine collocatis, quod non sit tum expressum tum confutatum in quarta illa, quam vocant, Oratione Athanasii. Cujus rei vis eo major esse debet, quod in historia temporum illorum Athanasius tam alienus est ab Eusebio, tam familiariter agit cum Eugenio et Basilio. Cum enim dissimilium ingeniorum, diversarum partium viri, ut Athanasius et Eusebius, ejusdem erroris sunt testes, ut reipsa hic aut illic existentis, errorem illum verisimile est et revera existere, et existere in illo loco, cui Eusebius eum assignat, Athanasius saltem non abjudicat. Deinde Basilius, Athanasius, Eugeni- us, unam rem agunt in historia hujus quaestionis; accusator Basilius, Marcellus et Eugeni- us rei, Athanasius judex, crimen haeresis cujusdam societas; quare cum Athanasium eundem de eadem haeresi jam antea scripsisse constet, facilis est conjectura, sanctum Doctorem, cum scriberet, versari in illis ipsis hominibus impetendis, quos postea notat Basilius, horret Eugeni- us. Verum ad ipsam locorum col- lationem veniamus, expositis hinc sectae istius placitis, illinc opinionibus ab Athanasio damnatis.

(1) E sectionibus triginta sex libri quarti, saltem una et viginta id agunt ut refellant eos qui dicerent Verbum non esse Filium: esto septem ex iis respexerint Paulianistas, nihilominus reliquis quatuordecim aliquis inveniendus est scopus, cui plene et unice responsurus est comitatus Marcelli.

(2) Increpat Athanasius commentum dicentium, Verbum Dei, similem verbi humani, non habere substantiam; οὐ διαλελυμένος, ἢ ἀπλῶς φωνὴ σημαντικὴ, ἀλλὰ οὐσιώδης λόγος· εἰγὰρ μὴ, ἔσται ὁ Θεὸς λαλῶν εἰς ἀέρα . . . ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστιν ἔνθρωπος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ, κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. §. 1. Vid. quoque *Contr. Sabell. Greg.* §. 5. e.

Hoc vero idem illud est, conceptis verbis, cujus Eusebius insinuat Marcellum, e. g. ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου, σημαντικὸν αὐτὸν δίδωσι, καὶ ὅμοιον τῷ ἀνθρωπίνῳ. p. 118. Vid. quoque p. 128.

(3) Reprobat Athanasius illud in haereticis suis, quod dicerent in Natura Divina prius fuisse silentium, tum actionem quandam; τὸν Θεὸν, σιωπῶντα μὲν ἀνεκέρητον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται. §. 11. vid. etiam §. 12. At Eusebius Marcellum postulat de eodem; ὁ λόγος ἔνδον μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ πατρὶ, ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τῆν κτίσει δημιουργεῖν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σιωπῶσι μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φθεγγόμενοις ἐνεργοῦντι. p. 4, d. Alibi innuit Eusebius posse fieri, ut artifices etiam humani et in silentio sint et in actione simul, interna quadam mentis operatione, p. 167, b; idem innuit Athanasius §. 11, d.

(4) Non pauca superius dicta sunt de πλατυσμῷ illo μονάδος in carne, idque ἐνεργεῖα quadam; jam in hac materie tota est una pars libri seu Orationis quartae, viz. §§. 13, 14, 25. φησι γὰρ, dicit Athanasius, ὁ πατὴρ πλατύνεται εἰς υἶδν καὶ πνεῦμα §. 25. τίς ἡ ἐνεργεῖα τοῦ τοιοῦτου πλατυσμοῦ; φανήσεται ὁ πατὴρ καὶ γεγωνῶς σάρξ, εἶγε αὐτὸς μονάδος ὢν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη. §. 14.

(5) Dogma illud Verbi a Deo procedentis, ad Deum redeuntis, Marcello tribuunt et Eusebius et Basilus; Athanasius autem illi quam impugnat factioni, ipsis adhibitibus vocibus προελθῶν et παλινδρομῶν, πρόοδος et ἀναδρομή, προεβάλλετο et ἀνακαλεῖται, γέννησις et παῦλα τῆς γεννήσεως. §. 12. §. 4, e.

(6) Marcellum de Verbo disserentem jam vidimus insistere in phrasi ἐν τῷ Θεῷ: idem fecerunt haeretici illi, de quibus loquitur Athanasius, vid. §. 12. passim §. 2. init. etc. §. 4, e.

(7) Eisdem incusat Athanasius, nisi vellent esse meri Sabelliani, quod necessario tenerent attributa Dei esse res quasdam per se subsistentes in divina natura, quae proinde σύνθετος est: at hoc ipsum deducit Eusebius ex doctrina Marcelli. Athanasius: κατὰ τοῦτο ἡ θεία μονάδος σύνθετος φανή-

πεται, τευνομένη εις ουσίαν και συμβεβηκός. §. 2. Eusebius : σύνθετον ὡσπερ εἰσῆγεν τὸν Θεόν, οὐσίαν αὐτὸν ὑποτιθέμενος δίχα λόγου, συμβεβηκός δὲ τῇ οὐσίᾳ τὸν λόγον. p.121. vid. p. 149, d. Iterum Athanasius εἰ τοῦτο, πᾶτερ μὲν ὅτε σοφός, υἱός δὲ ὅτε σοφία· ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ §. 2. Iterum Eusebius : εἰ δ' ἐν και ταύτων ἦν ὁ Θεός και ἡ ἐν ταῖς παροιμίαις σοφία, ἕξις οὔσα σοφὴ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼ σοφός ὁ Θεός, τὶ ἐκολύεν, κ. τ. λ. p. 150, b.

(8) Teste Eusebio, Marcellus, dogma suum insinuans, professus est sibi praecipue cordi esse monarchiae dogma p. 109, b. quod quidem dogma Athanasius contra, disputationis suae statim principio, confirmat illaesum prorsus esse et securum in doctrina catholicorum.

(9) Celebre est Marcelli dogma illud de regno Christi ad tempus duraturo, ab initiis quibusdam orto, finem tandem habituro : haeticorum autem, quos urget Athanasius, haud absimile est illud §. 8., quod Filio et existendi et regnandi initium videntur assignasse.

(10) Verbum esse Filium etc. in Veteri Testamento negat Marcellus apud Eusebium p. 131, b. pp. 83-101. pp. 134-140; negant haetici apud Athanasium, §§. 23-29.

(11) Cum loca illa Veteris Testamenti objicerentur Marcello, profitebatur eas anticipationes esse Novi; εἰ δὲ τις, και πρὸ τῆς νέας διαθήκης, τοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ ὄνομα τῷ λόγῳ μόνῳ δεικνύναι δύνασθαι ἐπαγγέλλοιτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον. Euseb. p. 82, a. Quare apud Apostolum ad Rom. I, 4. pro ὀρισθεῖς legebat προορισθεῖς. Euseb. contr. Marc. I, 2. Vid. Anathem. 5um Concil. Sirm.; vid. porro *Select. Observ.* R.S.C. p. 10. Quod idem de Photino quoque narrat Epiphanius, autumasse scilicet eum Vetus Testamentum scriptum esse προκαταγγελτικῶς, προχρηστικῶς, *Haer.* p. 830. At Athanasius quoque de haeticis suis disputans, ἀλλὰ ναί, φασι, κείται μὲν, προφητικῶς δὲ ἔστω. §. 24.

(12) Cum contra Marcellum urgeretur Psalmus 109, voluit « Luciferum » illum esse stellam, quae Magorum dux fuit. Euseb. p. 48, b. Vid. Epiph. *Haer.* p. 833, a.

Athanasius quoque pro parte sua, per duas sectiones totus est in eodem Scripturae loco exeutiendo.

(13) Accedit denique, quod notatu certe dignum est, idem propemodum sentire Athanasium de natura dogmatis Sabelliani, quod Eusebium, Eugenium, Basilium sensisse supra dictum est. Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ πατέρα λέγοντος, καὶ ἐκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν υἱός, τὸν πατέρα, ὅτε δὲ πατὴρ, τὸν υἱόν. §. 9.

Profecto plura sunt quae conferri possint ad Athanasii librum quartum ex Marcelli et Photini haeresi illustrandum; haec autem qualiacumque satis sint quo demonstratur, illud sanctissimi doctoris opus, non adversus Arianos, sed adversus Photinianorum dogma esse exaratam. Neque id multum in hac re valet, quo motus, Montefalconius dubitat an opusculum *Contra Sabellii gregales* sit Athanasii; nullam scilicet esse memoriae proditam Athanasii cum Sabellianorum familiis dimicationem. Nam si reipsa certum est, hunc librum de Sabellianismo quodam disputare, esse autem genuinum, (id quod nemo inficiatur,) quid ultra quaerendum est? aliorum silentium explicatione eget, sed nihil probat. Opportunum autem est Sirmondi responsum de Hieronymo similiter praetermittente Eusebii tractatus contra Sabellium: — « de infinitis voluminibus quae ab Eusebio edita testatur, pauca, certe non omnia, Hieronymum commemorasse. » Sirmond. *Opp.* tom. i. init.

Jam mihi disputandi tandem finem facturo, in mentem subit Ciceronianum illud, « Utitur in re non dubia testibus non necessariis. » At certe nulla moles argumentorum illis nimia est, qui adversarios habent Montefalconium Benedictinum, Jesuitam Petavium.

Restat ut subjiciatur operi nostro brevis quaedam analysis partium seu fragmentorum eorum, ex quibus consistit hic liber.

1. Sectiones septem, 1-5, 9, 10, Monarchiam tractant,

et cognatam materiam unitatis, simplicitatis, integritatis divinae, tum Filii generationis; quarum una §. 4. et alterius pars §. 3. Arianos alloquitur; reliquae familias Sabellianas.

2. Duo, 6 et 7, cum Arianis cominus pugnant, nihil autem commune habent neque cum sectionibus quae praecedunt, neque cum iis quae subsequuntur.

3. Tres, 8, 11, et 12, comparisonem ineunt inter contrarias sectas, praecipue Sabellianam.

4. Tres aliae, 13, 14, 25, pertinent ad praecipuum quoddam dogma Sabellii et Marcelli.

5. Universae 21. sectiones, quae reliquae sunt, cursum autem paene continuum habent, 15-24, 26-29. unam rem agunt, Verbum scilicet idem esse ac Filius, contra doctrinam Marcelli et Pauli Samosateni.

DISSERTATIO II.

DE ECTHESI EPHESINA CONTRA PAULUM SAMOSATENUM.

Exstat in tertia parte Actorum Concilii Oecumenici Ephesini an. 331. habiti, symbolum quoddam sic fere inscriptum: « De Incarnatione Verbi Dei, Filii Patris, Definitio Episcoporum, qui Nicaeae in Synodo convenerunt, et expositio ejusdem Synodi adversus Paulum Samosatenum. » Ecthesis haec Patribus Antiochenis, qui Paulum condemnauerunt cir. an. 264-270, vindicatur a Baronio an. 272, J. Forbes. *Instr. Hist. Theolog.* 1, 4. §. 1. Lemoyne. *Var. Sacr.* t. 2. p. 255. Worm. *Hist. Sabell.* p. 116-119. (Vid. Routh. *Rel. Sacr.* t. 2. p. 523.) Simon. de Magistris, *Praefat. ad Dionys. Alex.* p. XL. Feverlin. *Dissert. de P. Samos.* §. 9. Fasson. *de voce Homousion*, Molkenbuhr *Dissert. Crit.* 4. Kern. *Disqu. Hist. Crit.* de hac re; Burton. *ap. Faber.* « *Apostolicity of Trinitarianism,* » et aliis. Cum autem *homousion* Filii Dei profitetur, adhibita est a criticis quibusdam, quo comprobarent Athanasium, Basilium, et Hilarium, gravissimos auctores, errasse cum dicerent vocabulum illud Antiochiae tunc temporis, in Epistola Synodica Patrum, aut condemnatum esse, aut prudenter omissum. Quae quidem subdifficilis quaestio non hujus est loci, ubi id tantum agimus, pace eruditissimorum virorum, ut allatis argumentis pro captu nostro commonstremus, Ecthesim illam Concilio neque Antiocheno, neque vero Nicaeno esse coevam, sed jure referri in tempora et Paulo et Ario posteriora.

Cæterum occurrit hoc Symbolum ap. Harduin. *Concil.* t. 1. p. 1640. Routh. *Reliqu. Sacr.* t. 2. p. 524. Dionys. Alex. *Opp.* Rom. 1696. (1796) p. 289. Card. Mai. Nov. Coll. t. 7. p. 162. Burton. « *Testimonies,* » p. 397-399. Faber. *op. cit.* t. 2. p. 287. Ad rem aggrediamur.

1. Ecthesis hæc habet: ὅλον ὁμοούσιον τῷ Θεῷ καὶ μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸ σῶμα ὁμοούσιον τῷ Θεῷ. At multa suadent vocabulum *homousion* non habere locum in symbolis sæculi tertii.

(1) Primum, decantata sunt illa Augustini et Vigili, ex quibus constat tempore Concilii Nicaeni *homousion* fuisse instrumentum novum, quo munita est fides Ecclesiae contra Arianos: « Adversus impietatem Arianorum haereticorum, » inquit Augustinus, « novum nomen Patres *homousion* condiderunt, sed non rem novam tali nomine signarunt, » in *Joan.* 97. n. 4. Alio loco monet: « minus quam oportuit intellectum » esse illud nomen Arimini, « propter novitatem verbi. » *Contr. Maxim.* II, 14. « quod tamen, » subjungit, « fides antiqua pepererat. » Vigilius autem, « res antiqua novum nomen accepit *homousion.* » *Disput. Athan. et Ar.* t. v, p. 695. *Bibl. Patr. Col.* 1618. Vid. Lemoyn. *Var. Sacr.* l. c.

(2) Deinde, auctor est Sozomenus, *Hist.* IV, 15. a Semi-arianis Sirmii an. 358. adhibitum esse in confessione sua conscribenda illud ipsum symbolum, quod Antiocheni Patres contra Paulum edidissent; quod quidem certe non adhibuissent amentissimi *homousii* insectatores, si illam vocem continuisset.

(3) Tum ex ipsorum Semi-arianorum testimonio idem conficitur, in iis scilicet quae ab illis scripta apud Epiphanium reperiuntur. *Haeres.* 73. Profecto ibi provocant ad Concilium Antiochenum contra Paulum habitum, quo, *usiam* praeseferentes, insinuent suum *homoeusion*; quod, inquam, contra esset ab illis factum, si Concilium illud in symbolo suo, ut *usiam*, sic *homousion* quoque ascivisset.

(4) Neque sane est quod miremur, (hoc enim obiter dici liceat) si Patres Antiocheni oeconomia quadam utendum esse duxerint, in voce *homouision* adhibenda. Nam qui primi Pauli causam tractaverunt, Dionysius, Gregorius Neocaesariensis, Athenodorus, fortasse Firmilianus, fuerunt Origenis discipuli, acerrimi impugnatoris eorum qui corpoream aliquam naturam Deo tribuerent; qualem contendit Paulus, testibus Athanasio et Basilio, in vocabulo *homouision* innui. De divina substantia tanquam corpore loquitur Tertullianus, in *Prax.* 7. utitur porro, post Valentinianos, voce *προβολή*, (sicut Justinus cognata phrasi *προβληθέν γέννημα*, *Tryph.* 62.) ; at Origenes contra, cum Candido Valentiniano congressus, verbum illud reprobatur, Melitonis autem opus, *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ* severius notat, in *Genes. Fragm.* t. 2. p. 25, quasi Deum esse materialem docuerit, vid. etiam *de Orat.* 23. Illa Platoniorum quoque admiratio, quae in Origene cernitur, eodem spectat, cum philosophi istius sectae, quo Deum simplicissimum et perfectissimum esse traderent, soliti sint illum appellare *ὑπερούσιον*.

Profecto a Plotino Deus appellatur, « origo existentiae et praestantior *usia*. » 5. *Ennead.* v, 11. quia « supereminens omnia est, non illa, sed causa illorum » *ibid.* c. ult. Quod docuerunt porro materialistae de necessitate physica, in causa fuit cur Plotinus Dei energiam et voluntatem diceret ejus esse *usiam*, 6. *Enn.* viii, 13. Origenes quoque, « Neque enim *usiae* particeps est Deus, participes enim facit potius, quam ipse est particeps. » *Contr. Cels.* vi, 64. Hinc vox *ὑπερούσιον* de Deo usurpatur ab Areopagita, *de div. nom.* i, 2. et a Maximo Confessore; « οὐσία, scribit, improprie de Deo dicitur, nam *ὑπερούσιος* est, » in *Areopag. de div. nom.* v. *init.* Vid. etiam Damasc. *Fid. Orth.* i, 4 et 8, pp. 137, 147. Gregorium Naz. quoque, qui Deum docet esse *ὑπὲρ τὴν οὐσίαν*. *Orat.* 6, 12. Et Constantinum *ad Sanct. Coet.* 9.

Origenes sane in Joan. t. 20, 16. eo usque progreditur, ut verba reprehendat *ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γεγεννησθαι τὸν υἱόν*; sed ob hanc plane rem, quia arbitratur,

perperam quidem, formulam istiusmodi *μείωσιν* quamdam inferre in notionem Dei.

Jam Arianis certe usitatissimum fuit, eo nomine postulare *homoïsimon*, quasi, Gnosticorum et Manichaeorum more, immaterialitati divinae injuriam fecerit.

Et Dionysium Alexandriae Episcopum constat primo horruisse aliquantum hoc vocabulum, tum solum fidenter illud enunciantem, et confitentem, cum eum Pontifex Romanus ad id hortatus esset.

Neque illud omittendum est, quod circa idem tempus cum habebantur Concilia Antiochiae contra Paulum, illam orbis Christianae partem invaserat Manichaeorum haeresis; quae, utpote verbo *homoïsimon* usa in theologia sua, idque materiali sensu, non immerito Patribus metum incuteret, ne vox, in se sanctissima et praeclarissima, illo tempore catholico dogmati parum esset profutura.

(5) Quibus perspectis, forsitan expediri poterit ille nodus in historia Patrum Antiochenorum, quod Athanasius, Basilii, Hilarius, una consentientes de verbo *homoïsimon* ab illis Patribus improbatum, quare improbatum fuerit, inter se non consentiunt. Scilicet, cum *usia*, ut a Petavio dictum est, *de Trin.* IV, 1. in philosophorum scholis, quod unum est et individuum, tunc temporis significaret, cognata vox *homoïsimon*, de Sanctissima Trinitate usurpata, illis qui a theologia sua mysteria excludebant, alterutrum de his erroribus secum ferre videbatur. Nam si verbum illud materiale quid innueret, id jam haeresis erat; si vero immateriale, continuo fieri non poterat, quin illa duo plane essent, non duo ullatenus, sed simpliciter unum. Quare significaret aut Patris partem (*μέρος ὁμοούσιον*) esse Filium, sicut volebant Manichaei, aut Patrem esse Filium, sicut Sabelliani. Paulus igitur in Patres Antiochiae congregatos hoc fere usus est dilemmate: « Nisi vocabulum vestrum Manichaeorum est, quod vos negatis, certe Sabellianismum sonat, id quod ego libenter suscipio; » unde et verum erit, quod Athanasius narrat, Paulum dixisse: « Si *homoï-*

sus est Christus, tres sunt substantiae in deitate, « et verum quod Hilarius, « *Homoïasion* Samosatenus confessus est. » Subdixerunt itaque Patres voculam, ne illam sophista aut haeresis postularet Manichaeorum, aut in Sabellianam vindicaret.

2. Legimus etiam in Ecthesi, μετὰ τῆς θεότητος ὧν κατὰ σάρακα ὁμοούσιος ἡμῖν.

Multa sunt et gravia, cur credamus, formulam illam ὁμοούσιον ἡμῖν temporibus esse tribuendam et Antiocheno Concilio, et fortasse Nicaeno, posterioribus.

(1) Si Vaterlandio credendum est, aetatem Symboli *Quicumque* eruenti, ὁμοούσιον ἡμῖν pauci tantum ante Eutychem conceptis verbis tradiderunt, post autem plurimi. Quo hoc comprobet, provocat vir doctus ad confessionem Turribii Hispani an. 447. Flaviani Constantinopolitani et Leonis Papae 449, Concilii Chalcedonensis an. 451, Felicis III, an. 485. Anastasii II. an. 496. Ecclesiae Alexandrinae eodem anno; necnon Hormisdæ, Ecclesiarum Syriae, Fulgentii, Justiniani, Joannis II. et Pelagii I. in saeculo sexto. « In quibus singulis, » inquit, « aut unius natura dogma est reprobatum, aut duarum comprobatum, aut τὸ ὁμοούσιον ἡμῖν sancitum; quos quidem articulos frustra quaesiveris in Symbolo *Quicumque*. » *Opp.* t. 4. p. 247. Eodem autem argumento, quo Symbolum *Quicumque*, verba ὁμοούσιον ἡμῖν omittens, collocatur ante Eutychem, Ecthesis haec Ephesina, iisdem usa, post Eutychem collocabitur.

(2) Illud ipsum, quod ὁμοούσιον ἡμῖν est ab Eutyche repudiatum, indicio est hanc formulam non usurpatam esse ab Ecclesia in confessionibus suis, ante Eutychem; namque id haeticorum proprium est, Catholicae traditionis illos articulos respuere, quae hactenus sunt fidelium mentibus non publicis monumentis mandata. « Usque ad hodiernum diem, » contendit in Concilio Constantinopolitano, « non dixi corpus Domini et Dei nostri esse ὁμοούσιον ἡμῖν; confiteor autem Sanctam Virginem esse ὁμοούσιον ἡμῖν,

ex qua Deus noster est incarnatus.» Hard. *Conc.* t. 2. p. 164, 5. Scilicet in quaestionem venerat, utrum formula quaedam reciperetur necne, quae, cum apprime esset utilis ad nascentem haeresin opprimendam, adhuc tamen privati solummodo fuisset juris et in certis ut plurimum locis usitata. Idem accidisse cernimus in vocabulo *φύσις*, quod eo plausibilius rejecerunt Eutychiani, quia rarius occurreret in scriptis Patrum, quando in controversiam vocaretur. De *ὑποστάσει*, quae vox alteri erit exemplo hujusce rei, post dicendum erit.

(3) Occurreret forsitan a quibusdam dicentibus, articulum hunc *ὁμοούσιον ἡμῶν* sancitum esse ab Ecclesia cum Apollinaristis confligente; qui, teste Athanasio *ad Epict.* 2., Christi corpus Divinitati consubstantiale esse jactabant. Concedo utique; sed cum Apollinaristae, brevi, dogma ipsi suum deseruerint, (Epiph. *Haer.* 77, 25.) non necesse habuit Ecclesia tesseram aliquam fidei contra perfidiam eorum proferri. Ambae quippe Apollinaristarum sectae videntur inter se consensisse in articulo *ὁμοούσιον ἡμῶν* verbo tenus recipiendo, id solum exagitantes, utrum de corpore Domini jam cum Divinitate unito, posset ille praedicari, necne; vid. Leont. *de fraud. Apollin.* Attamen occurrit certe formula illa in confessione Joannis Antiocheni, circ. an. 431. Rustic. *contra Aceph.* p. 799. et alibi, ut credo; ea vero non amplius 21. annis antecessit Concilio Chalcedonensi, a quo inter formulas Ecclesiae illa *ὁμοούσιον ἡμῶν* recepta est.

(4) Enimvero contra Apollinaristarum *ὁμοούσιον θεότητι* usitatus est in scriptis Patrum, non *ὁμοούσιον ἡμῶν*, sed *ὁμοούσιον Μαρίας*. Scilicet Amphilocheus, quasi summam rei explicans, « Apparet certe, » scribit, « sanctos Patres dixisse, Filium esse consubstantialem Patri secundum divinitatem, et consubstantialem Matri secundum humanitatem. » ap. Phot. *Bibl.* p. 789. Proclus, non *τῷ ὁμοούσιον*, sed *τῷ ὁμόφυλον* utitur, adjecto tamen « Virgine, » non « nobis; » *τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα ὁμοούσιος, οὕτως ὁ αὐτός καὶ τῇ παρθένῳ κατὰ τὴν σάρκα ὁμόφυλος.* *Ad Arm.* p. 618. *circ. init.* Vid. quoque

p. 613. *fn.* p. 618. Saepius ὁμοούσιον adhibens Proclus in theologia explicanda, hic non adhibet in oeconomia. Athanasius autem: τὸν ἠνόμενον πατρὶ κατὰ πνεῦμα, ἡμῖν δὲ κατὰ σάρκα. *ap.* Theod. *Eran.* II, p. 139. Alibi: οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας σῶμα. *ad Epict.* 2. Vid. quoque verba ὁμογενῆς et ὁμοούσιος inter se opposita *de Sent. Dion.* 10. Eandem rem exprimit τέλειος ἄνθρωπος, e. g. Procl. *ad Arm.* p. 613, quam quidem phrasin, ab Apollinare rejectam, Eutyches recepit. *Concil. t.2.* p. 157. Leon. *Epist.* 21.

Contra ab Eustathio an. 325. certe dictum est, Christi animam esse ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων ὁμοούσιον, ὥσπερ καὶ ἡ σὰρξ ὁμοούσιος τῇ τῶν ἀνθρώπων σαρκί. *Ap.* Theod. *Eran.* I. p. 56. et ab Ambrosio *ibid.* p. 139. ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα; (Vid. quoque Leont. *Contr. Nest. et Eutyech.* p. 977.) quod mirabile sane erit si ab Ambrosio scriptum est, at sancto Doctori paene abjudicatur a Maurinis *Opp.* tom. 2. p. 729. Quid quod Leontium hunc, in cujus opere occurrit, alium esse atque auctorem illum qui scripserit de sectis, Coustantii iudicium est, *Append. Epist. Pont. Rom.* p. 79, eo autem nomine (quod ad rem nostram facit) quia minus « accuratus » scriptor est. At tamen videas aliud specimen ejusdem formulae in Theophilo *Ap.* Theod. *Eran.* II, p. 154.

(5) Neque illud leve est, quod, cum ab ὁμοούσιον ἡμῖν proferentibus vox οὐσία pro φύσις sive γένος sumatur, ὁμοούσιον autem valeat ὁμόφυλον, sensus contra ὁμοουσίον patribus Antiochenis saeculi tertii videtur esse ille quem fert in formula ὁμοούσιος πατρὶ; nempe ut individuum, non genus, significet; quod quidem, ut jam vidimus, Paulus pro concesso habet in sophismate suo contra illos Patres torquendo. Quod adeo receptum fuit illis temporibus, ut Hippolytus tantum non diserte neget homines esse inter se unius substantiae vel οὐσίας; rogat enim, μὴ πάντες ἐν σώμα ἔσμεν κατὰ τὴν οὐσίαν; *Contr. Noet.* 7. Malchion autem, in illa ipsa cum Paulo dimicatione, haeresiarcham incusat quod non teneret οὐσιῶσθαι ἐν τῷ ὅλῳ σωτῆρι τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ. Routh.

Relliqu. t. II, p. 476. Africanus porro confitetur, οὐσίας ὄλην οὐσιωθεὶς, ἄνθρωπος λέγεται *ibid.* p. 125. Quinimo Athanasius ipse videtur uti verbo οὐσία simpliciter de divinitate Verbi, numquam, quantum scio, de humanitate ab eo assumpta. Vid. *Orat.* I, 45, 57 fin. 59 init. 60 init. 62, 64 fin. II, 18 init. III, 45 init. etc. Inducit autem, quasi inter se contraria, οὐσίαν et ἀνθρώπινον Verbi, *Orat.* I, 41. οὐσίαν et ἀνθρωπότητα, III, 34 *init.* Sed hac de re plura possent dici, quam hujus disputationis ratio ferret.

(6) Accedit quod Epistola extat quaedam a Patribus Antiochenis, vel quibusdam ex illis, scripta; quae, de Incarnatione disputans, verbis utitur plane similibus verborum saeculi tertii, plane dissimilibus eorum quae in Ecthesi Ephesina reperiuntur. Mentionem scilicet facit de Filio « incarnato » et « facto homine, » de « corpore ejus ex Virgine sumpto, » de « homine ex semine David, » de « participatione carnis et sanguinis. » *Routh. Rel.* t. 2. p. 473. Atque haec de formula ὁμοούσιος ἡμῖν, Apollinaris, vel potius Eutyichis aevo, primum in fidei confessiones recepta.

3. Haec quoque notanda sunt in Ecthesi: ἐν πρόσωπον σύνθετον ἐκ θεότητος οὐρανοῦ καὶ ἀνθρωπείας σαρκός.

Verbum σύνθετον, latine *compositum*, reperitur in fragmento quod extat disputationis Malchionis cum Paulo in Concilio Antiocheno, *Routh. Reliqu.* t. 2. p. 476; at πρόσωπον, sumptam pro antitheto, quod vocant, duarum naturarum, ad seriolem aetatem referendum est.

Concedendum sane est *personae* vocabulum reperiri in Tertulliano, idque de duabus Christi naturis disputante. *Contr. Praex.* 27. Hoc tamen fere ἄπαξ λεγόμενον est; quamquam Novatianus certe, cui cum Tertulliano magna est necessitudo, loquitur *de Trin.* 21. de « regula circa personam Christi. » Sed usurpat ille auctor Christi nomen passim in opere suo, non pro Filio Incarnato, sed simpliciter pro Deo Unigenito: e. e. « Regula veritatis docet nos credere *post Patrem* etiam in Filium Dei Christum Jesum,

Dominum *Deum* nostrum, sed Dei filium etc. c. 9. *init.* Alibi, « Christus habet gloriam ante mundi institutionem, 16. Vid. quoque 13, ubi Christum, non Verbum, carnem sumpsisse docet; alibi autem, inita jam disputatione de « Persona Christi, » tamen loquitur de illo ut « secundam personam post Patrem » 26 et 31. Vid. quoque 27.

Quidquid autem haec valeant, confirmare tamen ausim, (si de re quaquam, quod universe non est, secure potest confirmari,) vocabulum *πρόσωπον*, de Christo incarnato sumptum, non fuisse in usu Catholicorum usque ad tempora fere Apollinaris.

(1) Non occurrit in Athanasii opere contra Apollinarem, scripto circ. an. 370. exceptis locis duobus, de quibus postea; neque in Greg. Naz. *Ep.* 202 *ad Nectarium*, neque *Epp.* 101, 102. *ad Cledonium*; neque in *Dialogis tribus* Theodoretis, nisi in uno loco, quem, Ambrosio a Theodoretis et Leontio tributum, Ambrosii non esse jam diximus; neque in Symbolo Damasi, a quo condemnatus est Apollinaris, vid. *Epp.* Dam. *ap. Coust.* 4 et 5; neque in Symbolo Epiphani, *Ancor.* 121; vid. quoque 75.

(2) Desideratur idem in iis disputationibus Patrum, ubi, si tum esset in usu, jure erat expectandum; cujus vice aliae contra suppositae sunt voculae et phrases, quae et iteratione sua formularum paene gerunt speciem, et varietate sua admirationem movent, cur *πρόσωπον* quoque in illis locis non reperiatur.

E. c. Irenaeus: « Non ergo *alterum* filium hominis novit Evangelium, nisi hunc qui ex Maria etc. et *eundem* hunc passum resurrexisse . . . . Etsi lingua quidem confitentur *unum* Jesum Christum, . . . *alterum* quidem passum et natum etc. et esse alterum eorum etc. *Haer.* III, 16, n. 5, 6. *unus* quidem et *idem* existens n. 7. per multa dividens Filium Dei n. 8. *unum et eundem*, *ibid.* Si *alter . . . alter . . .* quoniam *unum* eum novit Apostolus etc. » n. 9. Extenditur disputatio ad c. 24.

Ambrosius: « *Unus* in utraque (divinitate et carne) lo-

quitur Dei Filius; quia in *eodem* utraque natura est; et si *idem* loquitur, non uno semper loquitur modo *de Fid.* II, 9. Vid. 58. Non divisus, sed *unus*; quia utrumque *unus*, et *unus* in utroque . . . non enim *alter* ex Patre, *alter* ex Virgine, sed *idem* aliter ex Patre, aliter ex Virgine. *de Incarn.* 35. Vid. 47. 75. Non enim quod ejusdem substantiae est, *unus*, sed *unum* est » 77, quo in loco verbum *persona* sequitur de Mysterio Trinitatis.

Hilarius: « Non *alius* Filius hominis quam qui Filius Dei est, neque *alius* in forma Dei quam qui in forma servi perfectus homo natus est . . . habens in se et totum verumque quod homo est, et totum verumque quod Deus est. *de Trin.* x, 19. Cum *ipse ille* Filius hominis *ipse* sit *qui et* Filius Dei, quia totus hominis Filius totus Dei Filius sit etc. . . . Natus autem est, non ut esset *alius atque alius*, sed ut ante hominem Deus, suscipiens hominem, homo et Deus possit intelligi. *ibid.* 22. Non potest . . . ita *ab se dividuus* esse, ne Christus sit; cum non *alius* Christus, quam qui a forma Dei etc. neque *alius* quam qui natus est etc. . . . neque *alius* quam qui est mortuus etc. . . . in coelis autem non *alius* sit quam qui etc. *ibid.* ut non *idem* fuerit *qui et* etc. *ibid.* 50. Totum ei Deus Verbum est, totum ei homo Christus est . . . nec Christum *aliud* credere quam Jesum, nec Jesum *aliud* praedicare quam Christum » 52.

Haud aliter Athanasius: ἄλλος, ἄλλος ἕτερος, ἕτερος εἷς καὶ αὐτὸς ταῦτόν ἀδιαίρετος. *Orat.* IV, 15 et 29. ἄλλος, ἄλλος. 30. ἓνα καὶ τὸν αὐτόν. 31. οὐχ ὡς τοῦ λόγου κεχωρισμένου. *ibid.* τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα, ᾧ καὶ ἠνώσθαι πιστεύεται, ἄνθρωπον ἀπ' αὐτοῦ χωρίζουσι. *ibid.* τὴν ἀνέφραστον ἕνωσιν. 32. τὸ θεῖον ἐν καὶ ἀπλοῦν μυστήριον. *ibid.* τὴν ἐνότητά. *ibid.* ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπον τε καὶ Θεὸν ὁμοῦ. 35. Vid. etiam disputationem maxime subtilem in *Orat.* III, 30-58., ubi tamen vix inveneris verbum unum, quod sit theologiae scientiae proprium.

Alia veterum theologorum specimina sunt hujusmodi: « Mediam inter Deum et hominem substantiam gerens. » Lactant. *Instit.* IV, 13. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ αὐτός. Me-

lition. *ap. Routh. Rell.* t. I. p. 115. ex eo quod Deus est, et ex illo quod homo . . . permixtus et sociatus . . . alterum vident, alterum non vident. » *Novat. de Trin.* 25. Vid. quoque 11, 14, 21, 24. « Duos Christos . . . unum, alium » *Pamphil. Apol. ap. Routh. Rell.* tom. 4. p. 320. ὁ αὐτός ἐστίν, ἀεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων, *Greg. Nyss. t. 2.* p. 696. ἓνα καὶ τὸν αὐτόν. *Greg. Naz. Ep.* 101. p. 85. ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος. p. 86.

Vid. quoque *Athan. contr. Apollin.* I, 10. *fin.* 11. *fin.* 13, e. 16, b. II, 1 *init.* 5, e. 12, e. 18. *cir. fin.* *Theoph. ap. Theod. Eran.* II. p. 154. *Hilar. ibid.* p. 162. *Attic. ibid.* p. 167. *Hieron. in Joan. Hieros.* 35.

Haud absimiles loquendi modi, omisso plane vocabulo πρόσωπον, reperiuntur in Epistola illa Patrum Antiochenorum, ad quam jam supra provocatum est: τὸ ἐκ τῆς παρθένου σῶμα χωρῆσαν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, τῇ θεότητι ἀτρέπτως ἦνωται καὶ θεοποιῆται οὗ χάριν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. *Routh. Relliq.* t. 2. p. 473. οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς πρὸ τῆς σαρκώσεως ὡς εἶς ὠνόμασται. καθὼ Χριστὸς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὡν τῇ οὐσίᾳ. *ibid.* p. 474. εἰ ἄλλο μὲν . . . ἄλλο δὲ . . . δύο υἱοὺς. *ibid.* p. 485. Malchion quoque, « Unus factus est . . . unitate subsistens etc. » *ibid.* p. 476.

(3) Constat praeterea, vocabulum πρόσωπον a Patribus antiquis de Christo praedicari incerto illo quotidiani sermonis sensu; id quod saepius vix fieret, si jam recepta esset ea vox in symbola et confessiones Ecclesiae.

E. c. a Clemente Alexandrino Filius vocatur πρόσωπον, id est, vultus Patris. *Strom.* V, 6. p. 665. et *Paedag.* I, 7. p. 132. Vid. quoque *Strom.* VII, 10. p. 886. Haud aliter ἐν προσώπῳ πατρὸς, *Theoph. ad Autol.* II, 22. Vid. ὁμοιοπρόσωπον, *Cyrill. Hier. Catech.* XII, 14 *fin.* Apud Chrysostomum legimus, δύο πρόσωπα, humanum scilicet et divinum, (nisi placuerit cum Tentschero de Patre et Filio illud accipi,) διηρημένα κατὰ τὴν ὑπόστασιν, *in Hebr. Hom.* III, 1 *fin.* id porro, cum paulo ante locutus esset contra Paulum Samosatenum, in quem Ecthesin Ephesinam conscriptam esse

creditur. Vid. quoque Amphiloichium *ap. Theod. Eran.* 1, p. 67, qui Christum docet dixisse, Pater major me est, « ex carne et non ἐκ προσώπου θεότητος. » His locis πρόσωπον videtur velle aspectum quendam, unum e multis, sub quibus res eadem potest considerari, quod item Athanasio usitatum est; vid. *de Decr.* 14. *Orat.* 1, 54. 11, 8. *Sent. Dion.* 4. Qua quidem ratione explicandi sunt duo loci, in quibus videtur sanctus Doctor uti vocabulo πρόσωπον, et quidem incommode, in eo sensu quem fert in theologia, viz. *contr. Apoll.* 11, 2 et 10. ἐν διαίρεσει προσώπων; ubi Lequienius, (in *Damasc. Dialect.* 43) putat se reperisse singulare exemplum vocis πρόσωπον pro natura adhibitae; male quidem, cum ipse Athanasius in altero loco se explicans, προσώπων ἢ ὀνομάτων scribit. Quae cum ita sint, fortasse minus audiendus est Montefalconius, fragmentum quoddam Athanasii non nisi propter ipsam dictionem rejiciens, vid. *Opp.* t. 1, p. 1294. Monet enim post Sirmondum in *Facund.* 11, 2. illum locum continere doctrinam, « ab Athanasiana penitus abhorrentem; » ideo autem quod versio latina, quam solam habemus, proponit « duas personas, unam circa hominem, alteram circa Verbum. » Quod si aliunde ostendi potest non esse Athanasii fragmentum illud, abjudicetur utique. Caeterum in sensu paulum diverso, non tamen in theologico, vocabulo utitur Hippolytus in loco quem Leontius servavit, *Hipp. Opp.* t. 2. p. 45. ubi Christus appellatur δὺο προσώπων μεσίτης, Dei et hominum.

Praeterea apud Hilarium legimus, « utriusque naturae personam » *de Trin.* 11, 14. ejus hominis quam assumpsit persona, » *Psalm.* 63. n. 3. Vid. eundem in *Psalm.* 138. n. 5. Apud Ambrosium, « in persona hominis, » *de Fid.* 11, n. 61. v. n. 108, 124. *Ep.* 48, n. 4. Colligitur autem ex loco quodam Paschasii Diaconi, *de Spir.* 11, 4. p. 194, quam laudat Petavius, *de Trin.* 11, 4, § 3, vocabulum *persona*, pro qualitate seu statu sumptum, etiam in sexto saeculo theologo posse imprudenter excidere. Vid. quoque Cyril. *Alex. Dial.* v, p. 554.

Quapropter ab eodem Cyrillo, in quarto anathemate suo, adhibita est vox *hypostasis*; εἰ τις προσώποις δυσι, ἡγοῦν ὑποστάσει, etc. quo quid vellet πρόσωπον clarius efferretur. Vid. quoque diligentiam Vincentii Lerinensis in hac re *Comm.* 4.

(4) Accedit quod mirum quantum distant ea quae de antiquorum dictis narrantur a scriptoribus senioris aevi, ab iis ipsis dictis, si quando casu temporum hodie ad nos pervenerint; hic scilicet notiones, justas quidem, sed illas nudas reperimus, illic notiones easdem certis verborum formulis vestitas; ita ut ipsa locorum collatio demonstrat illas formulas non pertinere ad vetustatem. E. g. Ab Ephraemio Antiocheno accepimus Petrum Alexandrinum, Chrysostomum, Basilium, Nazianzenum, et alios docuisse « duarum naturarum unionem, unam hypostasim, unamque personam. » *ap. Phot. cod.* 229. p. 805-7. Optime vero; quis dubitet sanctissimos viros in gravissima materia Catholicas enunciassent sententias? Sed aliud est loqui catholice, prorsus aliud uti iis vocabulis quae catholici hoc tempore utuntur, quae quidem non erant necessaria, non erant in ecclesiastico usu, donec irrepsisset haeticorum fraus, donec periclitaretur fidelium salus. Jam si Chrysostomum, quem Ephraemius laudat, adeamus, invenerimus ἕνωσις, συνάφεια, ἐν ᾧ Θεὸς λόγος καὶ ἡ σὰρξ, vix autem ea verba quibus illas notiones Ephraemius vestit; in Gregorii Epistola ad Cledonium, ad quam idem auctor provocat, ne semel quidem verbum *persona*; in iis autem quae extant Petri legimus hujusmodi, σὰρξ γενόμενος οὐκ ἀπελείφθη τῆς θεότητος· γέγονεν ἐν μητρὶ τῆς παρθένου σὰρξ· Θεὸς ἦν φύσει καὶ γέγονεν ἄνθρωπος φύσει. *Routh. Rel.* t. 3. p. 344-346.

Maximus quoque Confessor sic interpretatur Gregorium Nazianzenum: « Hoc sane, ut puto, magnus quoque Gregorius Theologus dicere videtur ea magna Oratione Apologetica, dum ait, Unum ex ambobus, et ambo per unum: quasi diceret, quemadmodum enim ex ambobus, hoc est, ex duabus naturis, unum velut totum ex partibus secun-

dum *personae* rationem, sic et per unum persona ratione ut totum, ambo partes *naturae* ratione, hoc est, duo. » *opp.* t. 2. p. 282.

Profecto quod in hujusmodi locis immutatur a commentatoribus suspecta facit excerpta illa ex operibus Patrum, quae in aliam linguam reddita ad nos veniunt; ut Ambrosianum illud Leontii; eo magis quia in versionibus latinis, quae solent Graecorum Patrum textum comitari, verborum formulis reipsa occurrimus aliquando injuria intrusis, non malo quidem animo, sed quo sensus evidentiior fiat.

(5) Hoc quoque, ut arbitror, ostendi potest, scilicet, prout scripta de hac re, quondam antiquorum alicui assignata, eidem decursu temporis a criticis abjudicentur, ita probabile fieri vocabulum *πρόσωπον* hic aut illic in iis reperiri. Quod in loco Ambrosii cernitur, jam bis citato; at major hic est materies dicendi, quam quae juste a nobis possit tractari. Alteri tamen exemplo sit, quod exhibet Athanasius. Abesse vocabulum *πρόσωπον*, theologorum sensu intellectum, a magni Doctoris operibus jam diximus; nunc divertamus ad fragmentum quoddam, in fine tomi prioris Maurini p. 1279 positum. « Olet quidpiam peregrinum, » monet Montefalconius; « et videtur maxime sub finem Eutyichianorum haeresin impugnare; » ecce autem in eo vocabulum *πρόσωπον*. Tum, adeatur ab Epistolam, ad Dionysium quendam scriptam, Julio autem Pontifici perperam tributam; en tibi vocabulum *πρόσωπον*, n. 2. vid. Coustant. *Epp. Rom. Pontif. Append.* p. 62. Idem porro reperitur in *ἐκθέσει* illa *τῆς κατὰ μέρος πίστεως*, olim Gregorio Neocaesariensi, uni ex Patribus Antiochenis, ab Eulogio autem (*ap. Phot. cod.* 230. p. 846.) Apollinaristis assignata. Reperitur idem apud Sermone[m] quendam « in S. Thomam, » a Concilio sexto laudatum ut Chrysostomi, a Montefalconio autem rejectum, a Tillemontio Edesseno auctori an. 402. tributum, *Ed. Maur. tom. 8. part. 2.* p. 14. Hic autem obiter dictum velim, celebrem illam Epistolam Chrysostomi *ad Caesarium*, de

qua tantae motae sunt lites in controversia sanctissimae Eucharistiae, vocabulum *πρόσωπον* continere; quod de Hippolyti quoque *Contra Beronem et Helicem* dici potest, si deest de fragmentis illius operis strictim loqui.

(6) Liceat hic apponi locos quosdam antiquiorum Patrum, in quibus vocabulum illud offendimus.

In Epistolis Apollinaristarum inter se dimicantium, an. 381. *ap. Leont.* p. 1033, b. p. 1037, b. p. 1039, b. ubi etiam occurrit *ὑπόστων ἡμῶν*.

In Apollinaris loco quodam *ap. Theod. Eran.* II, p. 173.

In loco auctoris cujusdam adversus Arianos, quem vocat Sirmondus « antiquissimum. » *Sirm. Opp.* t. 1, p. 223.

In fragmento Athanasii, nempe ut citatur ab Euthymio apud Petav. *Incarn.* III, 15. not. 19.

In Gregorii Nyssen. *Antirrheth. contra Apollinarem* 35.

Vid. quoque Damasc. *contr. Jacob.* tom. I, p. 424.

In loco Amphiloerii *apud Damasc. ibid.* et *ap. Anast. Hodeg.* 10. p. 162. et *ap. Ephraem. ap. Phot.* p. 828.

In Ambrosii loco graece reddito *ap. Phot.* p. 805.

In Isidori Pelusiotae *Ep.* I, 360. p. 94.

In Symbolo Pelagii an. 418. *ap. Augustini opp.* t. 12. p. 210.

In Procli *Epist. ad Armenos* p. 613.

(7) Finem tandem disputandi facientibus forsitan occurreretur nobis, Pauli ipsius Samosatani doctrinam fuisse Nestoriani generis; quid autem credibilius, quam Patres Antiochenos, quomodo Hippolytus quadraginta ante annos usus esset vocabulum *πρόσωπον* in theologia contra Noetum, ita ipsos quoque idem adhibuisse contra Paulum in oeconomia tractanda? At non constat Paulum revera praeiisse Nestorio doctrina sua; quanquam ex Athan. *Orat.* IV, 30. colligi fortasse potest, sectatores ejus tandem a Nestoriana perfidia non longe abfuisse. Nam si ex actis Antiochenis, quatenus hodie extant, judicandum est, doctrinam effudit Paulus fere hujusmodi. Filium exstitisse, ante adventum suum in carne, solum in praescientia

divina, Routh. *Rel.* tom. 2. p. 466; si quis doceret secus, eum duos deos praedicare, p. 467; Filium, ante adventum in carne, fuisse, aut instrumentum quiddam, aut saltem attributum solum, p. 469.; humanitatem ejus non ita esse unitam divinitati ut aliter esse non posset, p. 473. Verbum et Christum non unum esse et eundem, p. 474., Sapientiam in Christo esse, sicut in Prophetis, verum abundantius, tamquam in templo; eum autem qui apparuisset, non esse Sapientiam, p. 475. denique, ut summa rei proponitur p. 484, « non congeneratam fuisse cum humanitate sapientiam substantialiter, sed secundum qualitatem. » Vid. quoque pp. 476, 485. Quae quidem omnia certo demonstrant, tribuisse Paulum cum Nestorio hypostasim humanae Christi naturae; tribuisse autem cum eodem naturae divinae alteram hypostasim, non demonstrant. Verius dictum erit, antiquiorem haeresiarcham prorsus non admisisse divinam hypostasim in Christo, ut Sabellii commilitonem; quanquam id est verum quoque, Patres Antiochenos, non libenter tantum scelus tribuentes Paulo, ut hypostasim Verbi negaret, ex iis quae de Christo homine effutiebant, conjecisse eum docere, ut Nestorium postea, duos esse filios, unum aeternum, alterum temporaneum, p. 485. Quare Epistola Synodalis, post ejus depositionem a Patribus conscripta, eum docuisse testatur, Christum venisse non de caelo, sed de terra. Euseb. *Hist.* VII, 30. Neque aliter Athanasius Paulum dicit Christum pro mero homine habuisse, ἐκ προκοπῆς ad divinitatem suam evecto.

Cum autem non levis esset similitudo inter Pauli et Nestorii dogmata, (illo capite excepto, quod personalitatem et aeternitatem Verbi, Nicaeae interea declaratam, teneret Nestorius, rejiceret Paulus,) aequum erat, Nestorio in jus vocato, ad Pauli priorem haeresim, Antiochiae jam condemnatam, a patribus Ephesi congregatis provocari. Attamen contestatio illa contra Nestorium, quae, praefixa actis Ephesinis, *Hard. Conc.* t. I, p. 1272. Paulum et Nestorium

inter se ex ordine comparat, ne verbum quidem profert quo concludi possit a Paulo duplicem hypostasim esse excogitatam. Neque, cum narrat Anastasius, *Hodeg.* 7. p. 108, « in sacra Ephesina Synodo demonstratum esse, dogmata Nestorii consonare cum doctrina Pauli Samosateni, » Nestorianismum continuo tribuit Paulo, nisi Artemoni quoque, quem alibi testatur « Christum in duos divisisse. » c. 20. p. 323, 4. Ephraemium autem Antiochenum, cum Paulum dicit « alterum ante saecula filium, alterum vero postea summa cum dementia asseruisse » *ap. Phot.* p. 814, verisimile est nihil amplius velle, quam uti iis ipsis verbis Patrum Antiochenorum, de quibus paulo ante locuti sumus. Contra, plane colligitur ex Vigilio in *Eutyech.* B. P. t. v. p. 731. *Ed. Col.* 1618. (omittitur locus in *Ed. Par.* 1624.) Eutychianos distinctionem fecisse inter dogmata Nestorii et Pauli, hujus Christum simpliciter pro mero homine habentis, illius eatenus solum usque dum consociaretur Verbo Dei. Marius item Mercator diserte testatur: « Nestorius circa Verbum Dei, non ut Paulus sentit, qui non substantivum, sed prolatitium potentiae Dei efficax Verbum esse definit. » p. 50. Idem affirmant, licet non fidelissimi testes, et Ibas, et Theodorus Mopsuestiae Episcopus, vid. *Facund.* VI, 3. III, 2. Leont. *de Sect.* III, p. 504. Caeterum, si genuinae essent Dionysii Alexandrini *Epistola adversus Paulum*, et *Responsio ad Pauli Propositiones decem*, tum certo concedendum esset Paulum Nestorio praelusisse; id autem affirmantibus Tillemontio, Fabricio, Natali Alexandro, Bullo, Burtono et aliis, nos in contrariam sententiam cum Valesio, Harduino, Montefalconio, et Routhio, ire velimus.

Haec de Ecthesi Ephesina, plurima de re exigua; nisi, ut speramus, iis qui scripta Patrum diligentius tractant, aliqua protulerimus, quae, in uno loco definita, ad multa transferri possint.

DISSERTATIO III.

DE VOCIBUS *πρὸν γεννηθῆναι οὐκ ἦν* ANATHEMATISMI NICAENI.

Symbolo Ecclesiae Catholicae, celeberrima vocula *homoi-
sion* locupletato, subjunxerunt Patres Nicaeni anathema-
tismos quosdam, qui Arianæ perfidiae præcipua capita
ferirent. Ex quibus ille est, de quo pauca quaedam hoc
loco dicenda censuimus. Non quod formula illa Arianorum
sumpta per se difficilior sit intellectu, sed quia placuit
doctissimo cuidam viro, de Nicaeno autem Symbolo optime
merito, nativo verborum sensui subtiliores notiones suas
imponi. Quænam illae sint, quare prolatae, et qua ratio-
num vi confirmatae, nunc explicandum est.

Docentibus catholicis Christum esse Deum, Ariani pro-
tinus illum esse Deum confitebantur ipsi, at Deum infe-
riorem quendam, ne scilicet Deos duos introducerent in
Ecclesiam. Quibus responsum est, Christum contra revera
esse summum Deum, neque idcirco duos esse Deos, quia
Christus esset Filius Dei; qui autem Dei Filius esset, oportet
illum et verum esse Deum, nec tamen alterum, sed eundem
ac Patrem suum. At in illo ipso vocabulo *Filius*, quod
fidelibus jure documento erat verae divinitatis Verbi Dei,
haeticorum factio collocavit omnem spem suam atque
conatum fidei catholicae convellendae; argumentabantur
enim, cum omnis filius patri junior esset, idcirco Filium
Dei non esse aeternum, neque habere caetera signa verae
divinitatis. Quare summa quaestionis in significatione *Filii*
tandem posita fuit; utrum scilicet Filius Dei, utpote Filius,

essentiam totam et universa habuerit attributa Omnipotentis Dei, an contra initium existendi, et alia quae de rebus creatis praedicantur. Quo autem rem dirimerent, catholici provocabant ad Patres priorum saeculorum, qui scilicet Filio Dei non temporaneum ortum, sed paternae Divinitatis plenitudinem tribuissent.

At in hoc antiquiorum scriptorum testimonio esse quod docta tractatione egeret, censuit Bullus, cui lis a nobis intendenda est, quo bene curreret catholicorum argumentum, et eruditioribus persuaderet. Nam scriptores quinque aevi Ante-nicaeni, Athenagoram, Tatianum, Theophilum, Hippolytum, Novatianum, quorum duo in catalogo sunt sanctorum, non inficiatus est vir doctus ita de Filio Dei loqui, ut haereticis ansam praebuerint affirmandi, sibi placuisse Verbum Dei factum esse Dei Filium certo quodam tempore, atque ideo quodammodo « extitisse ante generationem suam, » eo certantibus cum Ario quod dicerent Verbum esse aeternum, eo consentientibus quod Filium aeternum esse non dicerent.

Non ideo tamen improbandus est Bullus, quia sollicita mente priscorum fama, suorum fidei consuluerit. Fateor equidem, non Hippolyto solum et Theophilo, sed Post-nicaenis etiam Hilario et Zenoni Veronensi in hac materia illud excidisse, quod resecatum vel saltem explicatum prudentiores velint; ut Marano quoque, Balleriniis, aliis visum est. Scilicet incommodiora haec gravissimorum scriptorum verba constat ab haereticis saltem recentioris aevi in partes suas adduci; nam utrum ab ipsis Aarii sectatoribus objecta fuerint catholicis Concilii Nicaeni saeculo, alia res est. Profecto notatu dignissimum est Arianos ipsos, cum Ecclesia dimicantes, non provocasse ad Patres priorum temporum usque ad circ. an. 352, paene triginta post Concilium Nicaenum exactis annis, cum, argumentis ex ratione et ex Scripturis, (ut Athanasius loquitur in Epistola sua *de Sent. Dion. 1.*) frustra petitis, « tandem eo audaciae processerunt, ut etiam Patres calumniarentur. » Nimirum primo ad Collu-

cianistas solum suos confugiebant; cum autem multos post annos Patres Ecclesiae in suos usus convertere caeperunt, etiam tum Origenem solum appellarunt et Dionysium, non Hippolytum, non Theophilum, non alios illos de quibus supra mentio facta est. Quod autem ne versutissimorum quidem hominum illis temporibus in mentem venit, id recentiores ausi, hos ipsos Hippolyti et caeterorum locos in medium protulerunt, quo comprobarent dogma suum, Dei Filium non esse ad aeternitatem genitum, sed in tempore creatum. Quibus ut occurrat Bullus, eximius alias in hac materie scriptor, Patres reos, in *Defensione sua Fidei Nicaenae*, illato crimine ita liberat, ut ultro tamen confiteatur illos dixisse, improprie certe, sed aliquo modo, Verbum in tempore fuisse genitum. Plures scilicet iis placuisse putat Verbi generationes, tropicas illas quidem, sed quae verae generationis typi essent et adumbrationes; quales sunt ejus resurrectio a mortuis, item nativitas ex Maria; qualis porro, de qua agendum est, missio ejus a Patre et processio, quo res universas crearet. Hinc non gravate concedit dictum quoddam fuisse Catholicorum, si non Catholicum dogma, tum ante Concilium Nicaenae habitum tum post, « Verbum exstitisse antequam gigneretur; » cujus rei inter alia testimonia adhibet verba Anathematis, quorum interpretationem in nos hic suscepimus. Contendit enim Patres Nicaenos eo ipso quod condemnarent eos qui dicerent Verbum non exstitisse ante generationem suam, liquido significasse contra, Verbum ante generationem suam exstitisse. Nullus dubitat, ut ipsius verbi utar, « quin hoc pronunciatum Arianorum oppositum fuerit catholicorum istorum sententiae qui docerent Filium quidem paulo ante conditum mundum inexplicabili quodam modo ex Patre progressum fuisse ad constituendum universa. » *Def. N. F.* III, 9, §. 2.

Haec sane de hac Anathematis Nicaeni clausula argute nimis dicta sunt, et turbant verborum sensum alioqui simplicem et luculentum. Nam procul dubio in illa formula Arianorum, quae a Patribus percellitur, continetur argumen-

tum *ex absurdo*, quod vocant, desumptum; cum ex ipsa vi vocabuli *genitus* confici crederent, Christum existendi initium habuisse. Confirmabant enim (quasi id inficiari quenquam jam fuerit ipsis verbis sibi discrepare) Filium non exstitisse priusquam gigneretur; alioqui non esset Filius.

Quod interest inter explicationem hanc et illam Bulli, in hoc vertitur; — utrum verba ista, « priusquam gigneretur non erat, » sint simplex propositio categorica, an argumentum; sint negatio propositionis ei contrariae, « erat priusquam gigneretur, » id quod Bullo placuit; an potius, ut nobis videtur, γνώμη quaedam, quam Aristoteles vocat, ἐνθυμηματικὴ, propositio rationem suam secum ferens, in qua, assumpta, non affirmata, contrariae propositionis vanitate, recta impetitur alia quaedam, nempe Filium ab aeternitate exstitisse. Arbitratur contra Bullus, et Catholicos et Arianos apertis oculis contemplatos esse propositionem hanc, « exstitisse Filium antequam gigneretur; » de hac certamen inter se instituisse: negasse Arianos, et Catholicos, aut affirmasse, aut saltem permisisse. Profecto ne unum quidem Catholicum virum unquam eam emisisse sententiam non dixerim; affirmasse autem eandem Patres Nicaenos prorsus nego.

1. Primum percurrendum erit ad pristinum illud iurium, quod nascentem haeresin primum Ecclesiae ostentabat, ut a Socrate narratum est. Testatur enim scriptor ille, Alexandrum, de mysterio Sanctissimae Trinitatis inter suos disputantem, interpellasse Arium, qui fortiter diceret, (1) si Filium genuerit Pater, ergo genitum habere existendi initium; (2) ergo fuisse quando Filius Dei non esset; (3) ergo eundem subsistentiam suam ex nihilo habere. Socr. I, 5. Quibus e contrario collocabimus Anathematismi Nicaeni clausulas; « Illos vero qui dicunt, (1) fuit aliquando cum non esset, et (2) antequam gigneretur non erat, et (3) ex nihilo factus est etc. etc. . . , anathematizat Catholica Ecclesia. » Quorum cum duae plenissime respondeant duabus ab Ario in Alexandrum conjectis, cui dubium esse potest, tertiam

quoque respondere tertiae? id est, « antequam gigneretur non erat » idem velle atque illud « si Filium genuerit Pater, habet genitus existendi initium; » id quod nos contra Bullum contendimus. Haereseos initia non fefellit posterior cursus, namque hic, ut diximus, ipse cardo fuit totius controversiae, nempe utrum Filius, quia Filius, fuerit necne necessaria lege junior Patre suo. At ubinam contra in historia Concilii Nicaeni inveneris mentionem ullam illius propositionis, cui credit Bullus ab Arianis esse reclamatum, « Filium scilicet esse prius quam gigneretur? » Sentit angustias suas vir perspicacissimus, cum ad verba quaedam appellat Arianorum in Epistola illorum ad Alexandrum missa, in qua perstringunt haeretici illos qui dicerent « eum qui prius erat, postea genitum esse aut creatum in Filium. » Athan. *de Syn.* 16, quos vult Bullus quosdam esse Catholicos. Hi autem plane non sunt Catholici, sed sectatores Marcelli et Photini, ut constat, cum ex Euseb. *Eccles. Theol.* I, 1. II, 9. p. 114, b. *Contr. Marcell.* II, 9. tum praesertim ex Anathematismo Eusebianorum in confessione sua quinta, sive Macrostico, ubi ita loquuntur; « Execramur eos qui illum simplex (ψιλόν) Dei Verbum non subsistens appellant, Christum autem ipsum et Filium Dei non fuisse ante saecula contendunt, sed eo tempore ex quo carnem nostram ex Virgine assumpsit; hujusmodi sunt sectatores Marcelli et Scotini (Photini) Ancyrogalatarum. » Athan. *de Syn.* 26. Quare non Catholicos, sed Marcellum et suos respicit Epistola illa Arianorum ad Alexandrum; quod quidem inde confirmatur, quia illo ipso tempore Marcellum Asterius Sophista, Arianorum antesignanus, scriptis suis lacessebat.

2. Notandum praeterea est, alias quoque Arianorum formulas, decantatas illas quidem, in quibus summa haereseos posita est, ut captiosissimos homines decuit, vim quamdam habere enthymematicam. Cujusmodi sunt, « Qui est, eumne, qui nondum esset, fecit ex nihilo, an qui esset? » et « Unumne est non factum an duo? » Athan.

Orat. i, 22. et interrogatio illa de « mutabili, » quam cum locum habet in Anathematismo Nicaeno, ita exponit Athanasius: « Nam libero praeditus arbitrio est, an non? an voluntate pro sui arbitrii libertate bonus est, et, si velit, potest mutari, cum mutabilis sit natura; an, ut lapis et lignum, liberam non habet voluntatem in utramque partem se movendi et vergendi? » *Athan. Orat. i, 35.* Scilicet voverunt haeretici, liberum, quod vocant, arbitrium oportere necessitate quadam ita proprium esse Christi, ut aliter esse non potuerit quin absurdum quid subsequeretur; ex quo conficeretur illum in numero esse creatorum.

3. In *Orat. i. §. 32.* scribit Athanasius ἀγέννητον illud sive *non-factum* serius esse suppositum ab Arianis in locum priorum suarum captionum: « Cum jam non sit eis integrum his uti vocibus, e nihilo est, non fuit antequam gigneretur, vocabulum *non facti* etc. cogitaverunt, ut, cum apud simpliciores Filium factum esse dicunt, eadem rursus illa significant vocabula, nempe, ex nihilo est, aliquando non fuit. » Quo in loco quamvis non disertis verbis dicat « Non factum unumne an duo? » pro « Antequam gigneretur non erat » esse substitutum, tamen probabile est certe illum hoc voluisse. Atqui constat formula *non-factum* vel ἀγέννητον, ut ea quae jam diximus aliis verbis proferamus, hoc innui, « Nisi duo sint *non-facti* vel dii, Christus, utpote factus sive genitus, initium habet existendi; » id quod ipsissimum est argumentum illud, quod verbis « Antequam gigneretur non erat », nos assignatum volumus. Caeterum distinctionem illam inter ἀγέννητον et ἀγέννητον, de qua loquitur Montefalconius in Admonitione sua in Epistolam *de Decr. Nic.*, a Damasceno notatam, mihi non persuaderi potest esse coevam Athanasio; — sed hoc obiter.

4. Praeterea dubium non est quin « Non erat priusquam gigneretur » apud Athanasium idem valeat atque alterum illud « Qui est, cumne, qui nondum esset, fecit ex nihilo, an qui esset? » Scilicet quod Ariani contra Filium

effutiebant, id pariter ostendit sanctus Doctor contra ipsum Patrem posse contorqueri. « Num qui est Deus, » interrogat, « cum antea non esset, postea factus est, vel estne etiam priusquam gignatur (fiat)? » *Orat.* 1, 25. At illud « Qui est eumne qui nondum esset etc. » (ὁ ὦν τὸν μὴ ὄντα etc.) argumentum prorsus est, non mera propositio, idque ex absurdo ductum; ergo ejusmodi est, « Priusquam gigneretur non erat. » Quod plane confirmatur ex Alexandri Epistola Encyclica cum Arii contra Alexandrum prima illa disputatione et Anathematismis Nicaenis comparata. Nam, cum ex his triplex conficitur testimonium, quales fuerint formulae istae in quibus posita est haeresis Ariana, nulla alia in re sibi discrepat, nisi in hac, quod, omissa « Si Filius, ergo habet initium existendi, » ipsius Arii, et « Priusquam gigneretur non erat, » Anathematismi, Alexander Epistola sua supponit ὁ ὦν τὸν μὴ ὄντα etc. « Quod est eumne qui non esset etc. » Accedit quod sibi invicem respondent illae duae, in locis Gregorii Nazianzeni et Basilii infra laudatis, et in Cyrilli *Thesaur.* 4. p. 29. *fin.*

5. Multa sunt temere jacta in Orationibus Athanasii quae nobiscum faciunt in hac re. Nam si Arianorum dictum illud, « Non erat antequam gigneretur, » argumentum erat, ut confirmamus, contra Filii aeternitatem, tum responsuri essent Catholici, « Vere dictum est Christum non esse antequam gignitur; esse non potest ante, quia gignitur ab aeternitate, utpote ab aeterno Patre; » id quod re ipsa reperimus dictum ab Athanasio. « Res creatae fieri coeperunt, (γίνεσθαι) » scribit; « at Dei Verbum, cum principium ex quo sit, (ἀρχὴν) nullum habeat, merito nec esse nec fieri caepit, sed semper fuit. Opera igitur principium (ἀρχὴν), cum fiunt, habent; quod quidem principium rebus, quae fiunt, prius est; Verbum autem, cum non sit ex numero rerum quae fiunt, ipse potius rerum principium habentium demiurgus est. Deinde ipsum esse rerum factarum in eo ipso quod fiunt mensuram habet (ἐν τῷ γίνεσθαι), cosque Deus ab aliquo principio per Verbum

facere incipit, quo perspicuum sit illos non fuisse priusquam gignerentur (*πρὶν γενέσθαι*); at Verbum non in alio principio habet ut sit, nisi in Patre, qui, ut isti etiam consentiunt, principii est expers; ut ipse quoque Filius sine principio existat in Patre, a quo genitus est, non autem creatus. » *Orat.* II, 57. Neque absimili modo disputant alii Patres. Alterum exemplum peti potest ex *Orat.* I, 10. ubi pro *πρὶν γεννηθῆ* supponit Athanasius *πρὶν ποιηθῆ*; at credo Bullum non esse dicturum, secundum hypothesim suam, Patres ullos antiquos, disputantes de Filio, verba *πρὶν ποιηθῆ*, ut sua, alicubi adhibuisse. Attamen, « Quis hominum, sive graecus sive barbarus, » scribit Athanasius, « quem Deum confitetur, unam ex rebus creatis ausit dicere, et non fuisse antequam fieret? » *Orat.* I, 10. Idem profitetur ipse Arius, suorum certe verborum optimus interpres, cum ad Eusebium Nicomediae Episcopum scribens, vocabulo *γεννηθῆ* in *κτισθῆ* et alia similia mutato, luculentissime ostendit, quod certe non siverit Bullus, se ea esse mente ut argumentum quoddam proferret. « Nos quid sentiamus, et professi jam sumus et nunc profitemur; Filium, antequam gigneretur, aut crearetur, aut destinaretur, aut fundaretur, non fuisse. » *Theod. Hist.* I, 4. Nec discrepat ab Ario Eusebius ipse: « *Manifestum omnibus est, illud quod factum est, non fuisse antequam fieret.* » *Athan. de Syn.* 17.

6. Jam si occurrunt apud Athanasium, quae Bullo favere videantur, facilem tamen habent solutionem. E.g. « Qui fieri potest, » rogat, « ut non sit in numero creatorum, si, ut isti opinantur, non erat antequam gigneretur? siquidem rerum creatarum et factarum proprium est non esse antequam fierent? » *Orat.* II, 22. Dixit fortasse Bullus, ex hoc perspicuum esse, Arianos affirmasse Filium « Non esse priusquam gigneretur, Catholicos autem » Esse. « Sed non est ita; nam, quemadmodum Patres Nicaeni in Anathematismo suo, ut confirmavimus, non ipsam Arianæ formulae propositionem simpliciter negant, sed ejusdem vim argumentativam, ita hic quoque vult Athanasius, non

« Quo pacto non est creatus, nisi erat antequam gigneretur, » sed, « Quo pacto non est creatus, si illorum argumentum verum est, non erat antequam gigneretur? » Neque alibi *Orat.* I, 20. cum dicit, « Si non fuerit Filius antequam gigneretur, non semper fuit in Deo veritas, » vult, non « Nisi fuerit re » sed « Si verum sit illud, Non fuit Filius » etc. Itaque, non multo post idem dicit de Deo Patre, quo vanissimos sophistas suo sibi gladio jugulet, « Estne Deus etiam priusquam gignitur? » non certe quasi in Patre ullam significet generationem, sed quo argumentum ipsum ut ineptissimum explodat, sive de Patre usurpatum sive de Filio.

7. Et profecto ineptissimam et importunissimam esse hanc interrogationem, non simpliciter verae cuidam propositioni contrariam, plenissime cum Athanasio consentientes, iudicant et Hilarius et Gregorius Nazianzenus. Missam faciunt, quam prorsus ne proferri quidem oporteret. Gregorius scilicet de hac et aliis Arianorum formulis loquens, in Filio docet, « Generatio cum essentia ipsa *concurrit* atque a principio exstitit; » quod contra fit in hominibus, qui quidem, « ut Levi in lumbis Abrahae, » cum « partim erant, partim procreati sunt, ac proinde partim sunt ex entibus, partim ex non entibus, » illud scilicet complent « Fuit antequam gigneretur; » quod Bullus non in hominibus sed in Filio Dei dici posse arbitratur. Pergit de eadem re magnus theologus: « Quaestionem hanc tuam *absurditatis* multum, *difficultatis* nihil habere aio. » Tum captionibus verborum quibusdam aliis prolatis quae cum Ariana illa possent comparari, « *Ineptius est* » dicit, « id quod a principio erat, *utrum* ante generationem esset (*πρὸ τῆς γεννήσεως*) *necne*, in quaestionem vocari. » *Orat.* 29, 9.

8. Hilarium fateor Pictavensem in Commentario suo in Matthaeum c. 31. n. 3. verba quaedam emisisse quae Bullo favere videantur. Docet enim egregius ille vindex catholicae veritatis, « Verbum in principio Deum, et hoc principio apud Deum, et natum esse ex eo qui erat, et hoc

in eo esse qui natus est, quod is ipse est penes quem erat antequam nasceretur. » Cujus simile est illud quod Bullo favet ex Zenonis Tractatu *de Filii generatione*: « Procedit in nativitatem, qui erat antequam nasceretur. » At Zenonem non est cur moremur, diligentem, ut a Balleriniis monstratum est, *Diss.* 1, 2. §. 6. Hilarii imitatore. Quod autem ad Pictavensem ipsum attinet, provocamus ab Hilario imperito ad Hilarium peritissimum Arianorum. Constat enim sanctissimum virum, illa scripsisse antequam in Asiam venisset; « regeneratum autem pridem, » ut ipsius verbis utar, « et in Episcopatu aliquantum permanentem, Fidem Nicaenam nunquam nisi exsulaturum » conceptis verbis « audivisse, » *de Syn.* 91. postea autem, ut Coustantius nos monuit, sese correxisse in celeberrimo suo opere quod *de Trinitate* conscripsit. Illic enim, secus ac voluit Bullus, Arianorum formulam « antequam gigneretur non erat, » in sophismatis loco luculentissime ponit. « Adjiciant haec, » de eo scribit, « *arguta* satis atque auditu placentia; Si, inquit, natus est, coepit; et cum coepit, non fuit; et cum non fuit, non patitur ut fuerit. Atque ideo pie intelligentiae sermonem esse contendant, non fuit antequam nasceretur, quia ut esset qui non erat, non qui erat, natus est, » *de Trin.* XII, 18. Neque aliter illi formulae occurrit; « Unigenitus Deus neque non fuit aliquando non Filius, neque fuit aliquid antequam Filius, neque quidquam aliquid ipse nisi Filius, » 15. quod quidem nihil aliud est nisi negatio illius « Fuit antequam genitus est. » Pergit, ut Gregorius: « Ubi Pater auctor est, ibi et nativitas est, et vero ubi auctor aeternus est, ibi et nativitatis aeternitas est. » 21. Quid potest esse disertius? Porro pro « fuit antequam natus est, » supponit, « semper natus fuit; » e. g. « Numquid ante tempora aeterna esse, id ipsum sit quod est, eum qui erat nasci? quia nasci quod erat, jam non nasci est » sed seipsum demutare nascendo . . . Non est itaque id ipsum, natum ante tempora aeterna semper esse, et esse antequam nasci. » 30. Concludit, Athanasii sensum

vel clarioribus retractans verbis ; « Cum itaque natum semper esse, nihil aliud sit confitendum esse quam natum, id sensui, antequam nascitur, *vel fuisse vel non fuisse*, non subjacet. » 31.

9. Prodeat denique Basilius in dimicatione sua contra Eunomium ; cui argumentato, « Aut existentem genuit Deus Filium, aut non existentem . . . Qui est, generatione non indiget, » respondit sanctissimus Praesul, « Eunomium, *quoniam* animalia, cum prius non sint, deinde generentur, qui autem hodie genitus sit, heri non esset, hanc notionem in Unigeniti subsistentiam *transferre* ; et *quoniam* genitus est, dicere, ante generationem non fuisse. » *contra Eun.* II, 14. Sophisma autem solvit, ut Patres supra citati, dicendo, Filio esse aeternam generationem, ut loquitur Evangelista, cum « aeternitati Patris generationem Unigeniti connectit. » *ibid.* 15.

Satis superque de hac re sumus disputati ; pro certo jam habeatur, a Concilio Oecumenico, Nicaeae congregato, minime sancita esse illa verba quae Bullo Catholica videntur, « Verbum Dei fuisse antequam gigneretur ; » quasi ulla traditione Patrum aut Doctorum auctoritate nobis commendentur. Quae cum ita sint, operi nostro hic finis esset imponendus, nisi vir doctissimus, Concilio nequicquam appellato, ad Athanasium ipsum confugerit, Concilii illius magnam partem, quo causam suam apud eruditos feliciore spe posset orare. Opinionem nimirum eam, de generatione quadam Verbi ante mundum conditum in tempore facta, Athanasio ipsi impactam voluit, provocans ad Orationem secundam contra Arianos *capp.* 61-64.

Illa operis sui parte, copiosissima disputatione inita de verbis Prophetarum, quae Ariani objiciebant Ecclesiae, « Dominus creavit me in initio viarum suarum in opera sua, » ut in Versione LXX Interpret. leguntur, provehitur sanctus Doctor ad verba Apostoli, « Primogenitus omnis creaturae ; » quae proinde ita interpretatur ut doceat Verbum, quod

ante saecula fuit Unigenitum, cum creandus esset mundus, condensatione quadam seu συγκατάβασει e Patre procedens factum esse Primogenitum. Unde deducit Bullus, illam processionem sive condensationem auctore Athanasio novam quandam, improprie utique, Verbi in tempore esse generationem.

Jam Verbi condensationem quandam esse exhibitam in rerum universitate condenda consentiunt omnes; namque ineffabilis procul dubio erat gratiae et bonitatis, Filium, qui « in principio erat apud Deum, » in cogitationem venisse creatorum, et in creatorum fragilitate versari. Sed hoc Bullo non satis est, nisi condensio illa generatio seu nativitas quaedam appelletur. « Catholici quidam doctores, qui post exortam controversiam Arianam vixerunt, » ad Athanasium autem provocat, « illam τοῦ λόγου ex Patre progressionem (quam et συγκατάβασιν, hoc est, condensationem eorum nonnulli appellarunt) ad condendum haec universa agnovere; et ejus etiam progressionis respectu ipsum τὸν λόγον a Deo Patre quasi natum fuisse et omnis creaturae primogenitum in Scripturis dici confessi sunt. » *Defen. F. N.* III, 9. §. 1. At Athanasium in hac progressionem et condensationem Verbi voluisse natum denuo esse quodammodo Verbum, et proinde appellatum esse « Primogenitum omnis creaturae » profecto non puto; contra « Primogenitum » illud, non relationis alicujus, quae intercederet inter Verbum et Patrem suum, esse significativum, sed plane muneris cujusdam quod, mundum creaturus, pro bono mundi, benignissime in se suscepit Unigenitus. Scilicet ille, qui ab aeternitate fuit Unigenitus Patris, in universorum compagine et structura illam Filietatem suam signatam voluit, quo typum quendam Unigeniti atque imaginem universa in se exhiberent. Itaque hoc sensu Unigenitus omnis creaturae se fecit Primogenitum, quod, dum mundum ex nihilo duceret, illo ipso tempore se quoque fecit ideam et normam ejusdem mundi, Demiurgus nimirum et summus artifex, sese contemplans

atque intuens tanquam unicum exemplar suum, ex quo mundum nascentem exprimeret imitando et conformaret. Quare Filius progrediens a Patre non factus est denuo Filius Patris, sed mundo Filius, ut scilicet condescensione sua mundus fieret quodammodo Patris filius, et in coelestem familiam adoptaretur. Quod si verum est, Primogenitus nihil aliud significare, nisi Filius Archetypus, videbitur. Ad rationes veniamus.

Primum, verbum *συγκατάβασις*, sive condescensio, (quod adeo non generationis in se habet ullum sensum, ut testibus Vesselio et Suicero de Aeterno Patre, omnium conservatore, a Patribus usurpetur,) quid velit apud Athanasium, liquebit legentibus sectiones 78-81 Orationis illius de qua hic agitur. Illa disputationis suae pars incipit et terminatur mentione facta condescensionis Verbi: quare ad eam adeundum est tanquam ad praecipuum quemdam locum, unde vis vocabuli in gravissima hac materia possit erui. Incipit autem his verbis: « Quo res factae non tantum existerent, sed etiam bene existerent, placuit Deo ut sua Sapientia se ad res creatas condescenderet, ut typum aliquem et speciem ipsius Imaginis, cum in omnibus simul, tum in singulis imprimeret; quo nimirum perspicuum fieret et sapientia ornatas esse res factas et digna Deo esse opera. Ut enim nostrum Verbum, Verbi, qui Dei est Filius, est imago; ita sapientia in nobis facta ejusdem Verbi, quae ipsa est Sapientia, imago quoque est, etc. » §. 78. Quid hic reperimus de Verbo denuo facto Filio? quid non de Filio imaginem sui imprimente in operibus suis? Finem autem facturum Sapientiam introducit sanctus Doctor ita loquentem: « Omnia quidem in me et per me facta sunt: quia autem opus erat ut sapientia in operibus crearetur, ego secundum substantiam quidem cum Patre aderam, me vero ad res factas condescendens, meum typum in illis apte imprimebam, ut universus mundus tanquam in uno corpore non secum discordaret sed concordaret. » §. 81.

Quod ut planius intelligatur, exponendum est Athanasium

autumasse, ne ullam quidem rem creationem suam sustinere posse, ut ne sanctissimam creantis manum tanquam refugiat et ad nihilum continuo recidat, nisi eidem simul Demiurgus ipse condescensione quadam suam impertiat gratiam, quo mirabilem illam patienter subeat operationem, per quam in rerum naturam perventura est. « Verbum, » scribit, « cum principio Demiurgus esset creatorum, condescendit ad res creatas, ut fieri possent. Neque enim ejus naturam, quae purus Patris est splendor, ferre potuissent, nisi, » graeca fortius currunt quam latina, φιλοσοφία πατρική συγκρατῆς ἀντελάβετο, καὶ κρατήσας αὐτὰ εἰς οὐσίαν ἤνεγκε. *Oraf. II, 64.* Quare operibus suis, dum creabantur, ut crearentur, virtutem quandam suam impertiens Artifex Filius, eadem proinde augustissimo filiorum nomine donatus est; συγκρατῆς τοῦ λόγου, pergit sanctus doctor, *υἱοποιεῖται καὶ αὐτὴ ἡ πίστις δι' αὐτοῦ.* Ex quo fit, ut non modo per Filium, verum etiam in Filio, ut Apostolus loquitur, rerum universitas facta esse dicenda sit, cum non exteriore solum mandato, sed intima vi et virtute Spiritus ejus consistunt et permanent omnia. « Nam, » ut alibi docet uberrimus ille rerum divinarum interpres, quem saepius appellasse jucundissimum est, « Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab aeternis rebus aversi, sibi ipsis corruptionis mortiferae auctores facti sunt; qui ex natura quidem mortales fuerunt, sed gratia in Verbi participatione sita naturae statum effugerunt. » *de Incarn. V. D. 5.* Itaque nihil fere est creatum, quod non genitum sit quoque; cum contra non stent in loco suo, sed retro fluant et pereant, nisi vitam quandam a Creatore percipiant intus, superadditam creationi suae. Proinde Athanasii mos est in scriptis suis, ut res creatas potius appellet genitas quam factas vel opera, γενητὰ seu γεννητὰ, non ποιήματα et ἔργα, quo sanctissimam hanc exprimat veritatem; cauto tamen semper, gratiae illud esse non naturae, donum Creatoris non creaturae proprium, quod mundus

in se habeat hanc formam pulchritudinis, et coelestium necessitudinem, et principium stabilitatis. « Res factae, » docet, « cum sint opera, genitae dici nequeunt, nisi, geniti Filii participes postea effectae, genitae et ipsae dicantur, non sane propriam ob naturam, sed quia Filii factae sint in Spiritu participes. » *Orat.* I, 56.

His perspectis, non difficilis intellectu est mens Athanasii, cum Unigenitum Patris docet esse factum in creatione mundi Primogenitum omnis creaturae. Nam, cum gratia illa, qua impertita natura rerum in suo loco permanet, variis nominibus respici possit, ut lux, ut pulchritudo, ut sapientia, ut ratio, ut coelestis adoptio, ut similia, ille supremus Conditor universorum, seipsum mundo impertiens, fit quodammodo mundo principium et lucis illius, et pulchritudinis, et sapientiae, et rationis, et adoptionis in coelestium societatem. Itaque, qui ex aeterno Sapientia, Lux, Ratio, Filius est Patris, factus est operibus suis principalis quaedam Sapientia, et formatrix Ratio, et Lux plenissime irradians, et archetypus Filius. Sapientia autem Patris tandem facta est sapientia mundo, et fecit ut mundus sapiens esset; lux Patris facta est lux mundo, et fecit ut mundus splenderet; Unigenitus Patris factus est Primogenitus mundo, et fecit ut mundus in familiam Dei adscisceretur.

Profecto fateor haec omnia in mysterio et fructibus sanctissimae Incarnationis verissime compleri, cujus gratia ita superat quicquid universae naturae a Creatore datum est, ut Athanasius in quodam opere confirmare non dubitaverit, mundi creationem esse per Filium solummodo, dispensationem autem Evangelicam esse in Filio. « Decebat creationis quidem exordium per ipsum fieri, ut res existerent; earum autem instaurationem, in ipso; quae sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent; postea, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quam scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. » *In illud Omnia.* 2. Quid quod, cum carnem

sumeret, imaginem sui mundo exhibuit solidiorem multo et clariorem, et verius se ipsum fecit primogenitum inter creaturas, quam cum, universa conditurus, ideam se faceret et regulam rerum condendarum. Fateor equidem; sed prioris operis praestantiam non imminuunt praestantiora illa quae subsecuta sunt; id quod Athanasio adeo persuasum est, ut saepius duo illa una consociet et comparet, extollens quidem meliora, non elevans quod in se bonum est.

Infinita prope locorum sylvia est in sanctis Patribus, ex quibus augustissimum hoc munus Unigeniti, et in rerum natura et in oeconomia evangelica, possit illustrari. « Cum justitia nulla esset in terra, doctorem misit, quasi vivam legem » dicit Lactantius, *Instit.* IV, 25. « Quidquid facturus erat Deus in creatura » docet Augustinus, « jam Verbo inerat, nec esset operibus, nisi esset in Verbo. » *In Ps.* 44, 5. Alio loco Filius ab eodem appellatur, « ars quaedam Omnipotentis atque sapientis Dei, plena omnium rationum viventium incommutabilium. » *de Trin.* VI, 11. Cyrillus autem Alexandrinus: « Unigenitus » scribit « secundum naturam; primogenitus propter nos, ut tanquam immortalī cuidam radici omnis creatura insita sit, et ex eo qui semper est, germinet. » *Thesaur.* 25. p. 238. Similiter ab Athenagora Filius vocatur *ἰδέα καὶ ἐνέργεια* omnium rerum materialium; ἡ ἰδέα, ὅπερ λόγον εἰρήκασι, a Clemente Alex. *Strom.* V, 3. ἰδέαν ἰδεῶν καὶ ἀρχὴν λεκτέον τὸν πρωτότοκον πάσεως κτίσεως, testatur Origenes, *Contr. Cels.* VI, 64 fin. κατεσφραγίσθημεν, docet Cyrillus Alex. εἰς τὸ ἀρχέτυπον τῆς εἰκότος. *in Joan.* p. 91. οἶόν ἀπό τινος ἀρχῆς, concinit Gregorius Nyssenus, *Catech.* p. 504 fin. Et, ut ad Athanasium redeamus, multus est in eadem doctrina, ut in locis hujusmodi: εἰκὼν καὶ τύπος πρὸς ἀρετὴν, *Orat.* I, 21. τύπον τινα λαβόντες, et ὑπογραμμόν, III, 20. ἐν αὐτῷ ἡμεν προτετυπωμένοι, II, 76 init. τύπον εἰκότος ἐνθεῖναι, 78, init. πρωτότοκος εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργίας καὶ υἱοποιήσεως, III, 9 fin. τὴν τοῦ ἀρχετύπου πλάσιν ἀναστήσασθαι ἑαυτῶ. *Contr. Apoll.* II, 5.

Quare jure optimo, ut credo, pro concessio potest assumi, condescensionem illam Primogeniti ad universa constituenda nullam esse adumbrationem aeterni mysterii quo Filius a Patre gignitur, sed simpliciter referre ad munus quo fungitur Unigenitus erga opera sua, disponens, stabilis, vivificans ea quae condidit. Scilicet idem fere valet *πρωτότοκος* atque *ἀρχὴ τῆς κτίσεως*, et *μονογενὴς πρωτεύων ἐν τῇ κτίσει*, et *πρωτότυπον γέννημα*, *μόνος γεννητὸς ἐν τοῖς γενητοῖς*, et caetera ejusdem generis, ut clarissimo etiam Marano credo placuisse in opere suo « De Divinitate Christi; » neque quicquam facit ad probandum, quod voluit Bullus, Concilium Nicaenum iis fuisse qui dicerent, fuisse Filium antequam gigneretur. Finem igitur ponamus aliquando disputationi nostrae, id solum suggerentes insuper, nempe illa quae de Athanasii doctrina supra dicta sunt, fortasse inutilia non fore in quibusdam Antenicaenorum nodis expediendis, quos non Bullus solum, sed eventu feliciore et Maranus et Ballerini tractaverunt.

DISSERTATIO IV.

DE VOCIBUS ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας
ANATHEMATISMI NICAENI.

Ambigitur inter doctos, utrum, cum Patres Nicaeni eos anathemate feriunt « qui Dei Filium ex alia *hypostasi* vel *usia* esse sentirent, » vocabula *hypostasis* et *usia* rem unam significant an duas. In hac diversitate iudiciorum, jure optimo licet in hanc vel in illam iri sententiam, cum utramque sustineant ii, quos neminem in hujusmodi materie secutum esse poenitebit. Si *hypostasin* volumus ab *usia* distinctam, Bullum habemus auctorem; si vocabula in unum redacta, Petavium. Ego profecto Petavium sequor, felix tanto patrocinio, adductus autem non auctoritate viri, sed ipso factorum monitu, ut arbitror, et rei veritate.

Bullus, in Defensione sua Fidei Nicaenae, credit, si eum recte interpreter, duas notiones, inter se sejunctas, subesse singulis vocabulis *usiae* et *hypostasi* in hac formula; quasi anathematismus ille, in quo reperiuntur, duas haereses uno ictu feriens, et illos condemnet qui dixerint Filium ex *usia* Patris non esse, et illos quoque quibus placuerit Filium non esse ex *hypostasi* Patris. Et praeterea duas revera haereticorum factiones, in historia temporum illorum, sibi invenisse putat, quae suum utraque locum habeant in illo Anathematismo.

Petavius contra, *de Trin.* iv, 1. *hypostasin* tunc temporis idem velle atque *usiam* arbitratus, in una propositione Anathematismi mentem docet esse conclusam; eo maxime

quia, ante Concilium Alexandrinum an. 362 habitum, sensus *hypostasis* ab *usia* diversus nulla esset publica Ecclesiae auctoritate munitus. Quocum consentiunt Coustantius (*Ep. Pont. Rom.* pp. 274, 290, 462.) Tillemontius, (*Dion. Alex.* §.15.) Huetius, (*Origenian.* II, 2. n. 3.) Thomassinus (*de Incarn.* III, 1.) et Morinus, (*de Sac. Ordin.* II, 6.) Maranus autem, (*Praef. ad Basil.* §. 1. t. 3. Maur.) Natalis Alexander, (*Sacc.* 1. *Diss.* 22. circ. fin.) Burtonus (*Testimonies to the Trinity*, n.71.) et Routhius (*Reliqu.Sacr.* vol.III, p. 189.) si a Petavio dissentiunt, at certe non consentiunt Bullo.

Jam palmarium Bulli hoc est, quod Basilius, cum Sabelianis dimicans, qui, suam rem agentes, dicebant Concilium Nicaenum *hypostasi* et *usiae* unum sensum tribuisse, contra clara voce pronunciat Patres voluisse duas res, cum duabus oculis uterentur, et suam cuique vim assignasse.

Provocat etiam ad Anastasium testantem, *Hodeg.* 21. (22. p. 243?) Patres Nicaenos definivisse tres esse hypostases in sanctissima Trinitate. Quod quidem testimonium, ab Anastasio ipso Andreae Samosateno inscriptum, Petavius putat esse Gelasii Cyziceni, non gravissimi auctoris; testimonium autem est Amphiloehii quoque, idem fere scribentis apud eundem Anastasium *ibid.* c. 10. p. 164. Vid. quoque c. 9. p. 150. c. 24. p. 364. ubi Anastasius ipse loquitur. Accedunt loci ex Dionysio Pontifice Romano, Dionysio Alexandrino, Eusebio Caesariensi, Origene quoque, a Bullo citati; in quibus singulis, cum mentio sit trium *hypostasium*, trium autem similiter *usiarum* nulla in patribus sit mentio, perspicuum est *hypostasim* tunc expressisse notionem aliquam, quam *usia* non exprimeret. Accedit quod Athanasius ipse de tribus *hypostasibus* loquitur, *In illud Omnia* 6. *Expos. Fid.* 2. Vid. quoque *Incarn. c. Ariam.* 10. *Orat.* IV, 25. *init.*

Hoc de testibus ipsis: nunc de haeresibus duabus, quae ex his vocibus tesseram, sibi quaeque suam, confecisse dicuntur. Contendit Bullus distinctionem fecisse Semi-arianos inter *usiam* et *hypostasin*; ex *hypostasi* Patris

esse Filium concessisse, ex *usia* negasse. Quare, quando anathematizat Concilium eos qui ex *usia* Patres negant esse Filium, ferit Semi-arianos; quando eos qui ex *hypostasi*, (credo virum doctum hoc velle, non aperte loquitur,) Arianos. Diligentius rem executiamus.

1. Incipio, non a testibus, sed ab hac interpretatione, quam, quasi ex historia temporum ductam, Anathematismi verbis vir doctissimus imponit. Quinam sunt ii, qui, Bullo iudice, negarent ex *hypostasi* Patris esse Filium? Concedatur hic Semi-arianos dixisse « ex alia *usia*, » at quinam dixerint « ex alia *hypostasi*? » Ariani?, rejecerunt isti ex *usia* utique, sed de *hypostasi*, tanquam diversa ab *usia*, ne verbum quidem protulerunt. Ego vero nusquam esse tunc temporis illos haereticos existimo. Haec autem jacienda erant, severe non conjectura, quasi fundamenta hujus interpretationis; si nulla sunt, corrui aedificium. Nam Bulli haec plane principalis et absoluta est propositio, illos qui negarent ex *usia* non esse eos qui negarent ex *hypostasi*. Quaerimus duo genera haereticorum; et non designat ullos homines, qui negarint ex *hypostasi*, ex *usia* non negarint.

2. Deinde, Semi-arianos tenuisse ex *hypostasi* sensu illo peculiari *personae*, quem *usia* non habet, hoc unico probat argumento, quod tres illae Semi-arianorum Confessiones, ann. 341, 344, 351, quae sigillatim appellantur Marci Aretiusii, Macrosthichus, et prima Sirmiensis, illos anathemate feriunt qui dicerent Filium esse « ex alia *hypostasi* et non a Deo, » praetermissis verbis « ex alia *usia*, » quae inde concludit esse propria Semi-arianorum. Quid velint verba illa praetermissa, mox dicendum erit; interea notatu dignum est, confessionem Philippopolitanam, ex Marci illa Semi-ariana sumptam, Hilarium ita non suspicari, tanquam lacunosam, quia omiserit « ex alia *usia*, » ut illam contra defendat eo ipso quod retinuerit, ut putat, tesseram Catholicorum, *de Syn.* 35. quod quidem perinde est, quasi aperte dixerit « ex alia *hypostasi* et non ex Deo, » idem velle atque ex alia *hypostasi* vel *usia*. » Accedit quod Athanasius

quoque, in narratione sua eorum quae Nicaeae de anathematismo occurrebant, *de Decr.* 20. *fin.* plane omittit *hypostasim*; quasi, dum *usia* staret in suo loco, idem fuerit aut adjungere aut omittere *hypostasim*.

3. Hoc praeterea notandum est, nihil prorsus a Bullo esse prolatum, quo demonstretur Semi-arianos revera reprobasse « ex *usia*; » cum plane constet contra dogma illud recepisse eos, non reprobasse. « Certissimum » esse confirmat, haereticos eos, qui tres illas confessiones supra laudatas protulerunt, scilicet Semi-arianos, « nunquam fassos, nunquam fassuros fuisse Filium ex *usia* Patris progenitum. » Fateor eum hac in re habuisse Petavium consentientem sibi; sed me non perterret tantorum hominum conspiratio, qui Athanasium a me esse noverim. Quod quidem concedit Petavius, Athanasium arbitratus, utpote minus versatum in subtilitatibus Semi-arianorum, credidisse id eos tenere quod non tenerent. « Horum Semi-arianorum, » scribit, « quorum antesignanus fuit Basilius Ancyrae Episcopus, prorsus obscura fuit haeresis . . . ut ne ipse quidem Athanasius satis illam exploratam habuerit. » *de Trin.* 1, 10. §. 7.

Haec Petavius; nunc contra audiamus verba Athanasii. « Viros qui alia quidem omnia Nicaeae scripta recipiunt, de solo autem *homoüsio* ambigunt, non ut inimicos spectari par est . . . Cum enim *confiteantur ex usia Patris et non ex alia hypostasi esse Filium . . . non longe absunt ab *homoüsii* voce recipienda. Talis est Basilius Ancyrae, qui de fide scripsit. » *De Synod.* 41. Quo in loco Athanasii illud quoque notabile est, praeter ea quae de Semi-arianorum doctrina testatur, quod *hypostasim* et *usiam* idem plane facit fidelissimus hujus historiae interpres. Neque id omitendum est, quo Semi-arianos pergit urgere, idcirco scilicet eos debere « *homoüsion* » profiteri, quia jam profiterentur « ex *usia*, » quod ipsorum tessera « *homoeüsion* » non satis posset muniri.*

Hilarius item, cum id agit ut ea defendat quae Semi-

arianis Ancyrae vel Sirmii lata essent, inter alia quae recte confiterentur, hoc esse testatur, « Non creatura est Filius genitus, sed *a natura Patris* indiscreta substantia est. » *de Syn.* 27.

Idem probatur, ni fallor, ex iis ipsis apud Epiphanium scriptis Semi-arianorum, quibus motus credit Petavius, illos haereticos « *ex usia Patris* » Filio denegasse. Subtilius aliquanto disputat, Semi-arianos tradidisse argutias quasdam de diversis, ut autumabant, actionibus (ἐνεργείαις) divinis, quorum una esset actio γεννητική seu generativa, alia πιστική seu creatrix; unde colligerunt Filium esse, non *ex usia*, sed per actionem illam generativam, ἐξ ὁμοιότητος, ex similitudine Patris. At certe ea quae plane confitentur Semi-ariani in hac Confessione sua plus valent quam vult Petavius, et « *ex usia* » non obscure significant; υἱὸν ὁμοιον, dicunt, καὶ κατ' οὐσίαν ἐκ τοῦ πατρὸς p. 825. b. ὡς ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ υἱός, οὐσία οὐσίας, p. 853. c. κατ' οὐσίαν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς. p. 854. c. ἐξουσία ἡμοῦ καὶ οὐσία πατρὸς μονογενοῦς υἱοῦ. p. 858. d. Vid. quoque vocabulum γνήσιος *ibid.* et Athan. *de Synod.* 41., ut alia, quae iidem proferunt, praetereamus.

Quod quidem ex collatione illa quoque colligetur, inter Semi-arianos et Anomoeos, Constantinopoli coram Constantio an. 360. habita, cum Semi-ariani, teste Theodoretō, non gravate confessi sunt etiam « *homoüsion* » illud Catholicorum, idcirco, quia jam confiterentur « *ex usia.* » Cum enim Anomoei *homoüsion* condemnatum vellent, Silvanus Tarsus, Semi-arianorum vir primarius, « Si Deus Verbum non est ex nihilo, » respondit, « neque creatum, neque alterius *usiae*, *homoüsius* igitur est Deo qui ipsum genuit, utpote Deus ex Deo, et lumen ex lumine, eandemque cum Genitore naturam habet. » *Hist.* II, 23. Quo in loco, ut in illo Athanasii, notandum est, Theodoretum, cum videtur ipsum Nicaenorum Anathematismum citare, tamen omittere verba « *ex alia hypostasi*, » tanquam supervacanea, cum « *ex alia usia*, » jam memorasset.

Hoc autem Petavio et Bullo concedendum est, Semi-arianos temporis progressu propius accessisse ad Catholicam fidem; ita ut non jure possimus provocare ad illorum confessionem an. 358, quo probemus quid an. 325 de Filii generatione sensissent. Quippe ex gremio Eusebianorum oriebatur schola quaedam et moribus et doctrina gravior, laudata autem ab Athanasio et Hilario; quam postea, Damaso Pontifice, relicta tandem haereticorum factione, ad fidem Petri magna ex parte constat confugisse. Qui homines, quia « ex usia » confessi sint nondum Catholici, non ideo Eusebii illi duo idem tenuisse censendi sunt, neque Asterius, neque caeteri, qui ipso Patrum Nicaenorum tempore, haeretici licet, a simplici Arianorum vesania refugerunt. Esto igitur dubium, ut Bulli causam oremus ultro, Semi-arianos Nicaenos « ex usia » recepisse; tamen certum ne est eos contra recepisse « ex hypostasi? » Minime sane; nam ipse Petavius, qui illis « ex usia » abjudicat, non voluit iisdem cum Bullo tribuere « ex hypostasi. » Quae cum ita sint, historia controversiae tandem relicta, ut Bullo minus commoda, ad testes veniendum est.

Ex his testibus Gelasius est auctoritate tenui, Anastasius posterioris aevi. Quod autem ex Amphiloquio adducitur, satis habiturum esset ponderis, nisi Basilius, eidem conjunctissimus, idem testimonium, idque expressius, dedisset. In Basilium igitur, magnum certe auctorem, tota res recidit; et profecto si unius viri testimonio concedenda est diremptio quaestionis hujus, Basilium protinus sequamur; *hypostasin* et *usiam* inter se differre, dimissis argumentis, plena voce profiteamur. Sed nimirum uni viro, gravissimo licet, aliis adversantibus testibus, certe non est confidendum.

Primum illud est, ut supra commonstravimus, Athanasium et Hilarium, non quidem data opera, sed in disputationis cursu, ita de *hypostasi* et *usia* esse locutos, ut significarent vocabula ea unam rem, non duas, voluisse in Anathematismo. Nam commutant illa inter se; *hypostasin* omittunt; omissa autem, tamen Anathematismum tan-

quam omnibus numeris absolutum aestimant. Praeterea Hilarius in *Fragm.* II, 27. cum velit Anathematismi verba latine vertere, « ex altera substantia *vel essentia* » scribit. Cujus simile fortasse est illud Eusebii in Epistola sua, « ex alia *hypostasi et usia* » c. 7.

Haec sint praeludia quaedam, namque Athanasius, in Epistola sua *ad Afros*, ad vocem ipsam paene definiendam ex proposito aggreditur; « *Hypostasis est usia*, neque aliam habet significationem, quam hoc ipsum quod est. Quod Hieremias vocat existentiam, cum dicit etc. » §.4. Quamvis autem alibi loquitur de tribus *hypostasibus*, aliud illud est; nam quia *hypostasis*, numerali diserte addito, vult *persona*, non inde continuo perspicuum est quid tum velit, cum in singulari stat et in alio verborum contextu reperitur. Ego hoc verissimum esse puto, quando trium mentio est *hypostasium*, *hypostasin* personam velle; sed in Anathematismo Nicaeno non legimus « tres *hypostases*, » sed « *hypostasin vel usiam*; » quemadmodum autem Athanasius, alibi de tribus *hypostasibus* locutus, tamen *hypostasin* in singulari sumptam *usiam* interpretatur (vid. e. g. *Orat.* III, 66. IV, 1. f. 33 *fin.*) ita Patres quoque Nicaeni, « *hypostasin* » proferentes et *usiam* adjicientes, vocabula duo inter se non opposita, sed apposita voluerunt.

Non minus aperte, nec minore auctoritate loquitur Hieronymus: « Tota saecularium litterarum schola nihil aliud *hypostasin* nisi *usiam* novit. *Ep.* xv, 4. Quid quod de tribus *hypostasibus* disputans, liberiora haec profert, quae non protulisset utique, si Patribus Nicaenis *hypostasis* « persona » sonuisset. « Si jubetis, condatur *nova post Nicaenam fides*; et similibus verbis cum Arianis confiteamur orthodoxi. » Certe si Basilius validus est testis ex una parte, non minus ex altera gravis Athanasius, vehemens Hieronymus.

Basilius porro, non Caesariensis, sed Semi-arianus ex Ancyra, et alii ejus congregales, idem testantur apud Epiphanium: « Hanc *hypostasin* Patres *usiam* vocarunt. » *Haer.* 73, 12 *fin.* Cui suffragatur confessio illa quam Epi-

stolae Sardicensi assutam invenimus : « unam esse *hypostasim*, quam ipsi haeretici *usiam* appellant. » Theod. *Hist.* II, 6.

Sed occurreret forsitan, Hieronymum, Occidentalem virum, Basilium et Gregorium Semi-arianos, non satis fidos in hac re esse auctores, sed prout sua ipsorum aut veritatis traditio, aut haeticus error ferebat, asseverantius quam consultius de sensu *hypostasi* esse testatos. Esto ; at Magnus Basilius contra habuit ille quoque suos amicos, traditionem suam ; si enim Occidens unam *hypostasim* praedicaverat, tres *usias* Semi-ariani, ita Orientales contra strenuos fuisse constat in trium *hypostasium*, unius *usiae* confessione.

Praeterea Socrates auctor est, disceptatum fuisse Alexandria de *hypostasi* paulo ante Concilium Nicaenum, quam tamen « ne verbo quidem dignatum est Concilium illud. » *Hist.* III, 7. id quod aliter se habet, si inter *hypostasim* et *usiam* a Concilio distinctum est.

Concilium denique Alexandrinum an. 362. habitum, cum decerneret integrum esse *hypostasim* vel pro *usia* vel pro persona adhiberi, non solum eo ipso significavit, vocabulum illud adhuc relictum esse, ut aiunt, in Ecclesia, sed id apertissime declarat in Epistola sua. Si enim *hypostasi* sensum suum jam imposuisset Concilium Nicaenum, quid reliquum erat Alexandrinis nisi eum profiteri? Cujus argumenti vim ita intelligit Bullus, ut confugiat ad conjecturam, innovatum fuisse in « veteri vocabuli usu » illo ipso Concilii Sardicensis tempore, reclamantibus et Socrate, qui illum usum ante Concilium Nicaenum collocat, *Hist.* III, 4, 5 et tabula Sardicensi, in qua unius *hypostasis* doctrina ex traditione Catholica repetitur.

Ea quae adduximus saeculi quarti sunt testimonia ; neque aliud sonant, rariora licet, quae de eodem vocabulo in saeculis ante-nicaenis traduntur. Socrates hic audiendus est : « Qui Graecam inter Graecos philosophiam tradiderunt, *usiam* quidem pluribus modis definierunt ; *hypostasis* vero nullam prorsus mentionem fecerunt. Irenaeus

quidem Grammaticus, in Lexico per ordinem litterarum digesto, quod Atticistes inscribitur, hanc vocem barbaram esse affirmat. Neque enim apud quenquam veterum scriptorum eam reperiri; ac sicubi fortasse reperiatur, non eo sensu, quo nunc sumitur, usurpari. Etenim apud Sophoclem in Phaenice ea vox insidias significat; apud Menandrum vero condimenta, perinde ac si quis faecem vini in dolio subsidentem appellet *hypostasin*. Verum licet ab antiquis philosophis haec vox usurpata non fuerit, sciendum est tamen, recentiores ea frequenter usos fuisse pro *usia*. » *Hist.* III, 7. Ex Ante-nicaenis, plurimus est Origenes in vocabulo *hypostasis*; idque, contextu verborum interprete, ut significetur « persona. » Loquitur porro de tribus *hypostasisibus*; ut Dionysius quoque, ejus discipulus; et Eusebius, ita tamen ut *hypostasin* cum *usia* confundat; item Athanasius, ut supra dictum est, (Orig. *in Joan.* II, 6. Dionys. *ap. Basil. de Sp. S.* n. 72. Euseb. *ap. Socr.* I, 23. Athan. *In illud Omnia.* 6.); de duabus Patris et Filii, Origenes, Ammonius, Alexander, (Origen. *in Cels.* VIII, 2. Ammon. *ap. Caten. in Joan.* x. 30. Alex. *ap. Theod.* I, 3. p. 740.) Quare videtur illa vox in Ecclesia catholica prius scholae cujusdam esse propria, nempe Alexandrinae: post autem exortas haereses ne verborum ambiguitas fidelibus fraudi esset, ab Ecclesia ipsa ex scholis in suos usus esse conversa. Profecto, quod alte in mentibus Catholicorum jam inde ab Apostolis insedit, Tria revera esse in Una Divinitate, id, cum a malesana philosophia periclitabatur, placuit Ecclesiae, Dei monitu, per vocabulum *hypostasis* exprimi. Qua in re cum Bullo et Marano consentio plane; nisi quod Maranus *hypostasin* « summo consensu » receptam esse putat ab Oriente a Noeto vel saltem Sabellio exorto, Bullus autem « apud Catholicos Dionysii aetate ratum et fixum illud fuisse, tres esse in divinis hypostases. »

Inquirendum est denique, cur, unam rem prae oculis habentes, duobus vocabulis *usia* et *hypostasi* in Anathematismo suo usi sint Nicaeni Patres. Respondet Coustantius,

hypostasin primo scriptam ab illis fuisse, deinde *usiam* provida mente adjectam, ne scilicet *hypostasin* prave verterint Sabeliani, quasi voluerit *persona*. Crediderim praeterea *hypostasin* priorem ideo habuisse locum, quia Concilio Oecumenico, sub Latinorum magisterio habito, vocabulum *substantia*, seu *hypostasis*, quasi nativum fuerit et solemne. Quin Damasus, quinquaginta post annos, loquitur de Spiritu Sancto tanquam ejusdem *hypostasis* et *usias* cum Patre et Filio. Theod. *Hist.* II, 17; longe aliter atque Concilium Oecumenicum secundum, a quo, absentibus quippe Latinis, tres *hypostases* commemorantur. Neque alius fuit nisi Hosius, ex praesulibus scilicet Latinis, (qui ipse Pontificis fuerat legatus Nicaeae,) qui controversiam de *substantia* sive *hypostasi*, in Alexandriam induxerit. Sardicae quoque, quanquam *hypostasis* pro *usia* in Epistolam Synodalem non inducebatur, tamen ex historia Concilii constat, Hosium ibi restitisse iis, quibus cum magna ex parte consentiebat. Hoc porro in controversia fortasse erat saeculo tertio inter Dionysios duos, Pontificem Romanum et Alexandrinam Praesulem, (ut visum est Constantio, dissentientibus autem Marano et Routhio): cum Alexandrinus tres esse hypostases confirmabat, Pontifex autem tres divulsas (*μεμερισμέναις*) i. e. tres substantias condemnabat, quasi tritheismum sapuerint; Alexandrinus autem regerebat, « Si eo quod tres sunt *hypostases*, divulsas esse dicunt, tres sunt, etiamsi nolint, aut Divinam Trinitatem prorsus e medio tollant. » *ap. Basil. de Sp.S.* 72. Quid quod Occidentalium usus in Athanasio cernitur, semel vel iterum hospite Pontificis Romani; qui, cum Origenes, Dionysius, Ammonius, Alexander, populares sui, duo et tres *hypostases* confitentur, ita tamen ipse variat vocabuli sensum, modo unam, modo tres docens *hypostases* in Divinitate, ut videatur prope in se ostendere illam loquendi libertatem, quam in Concilio Alexandrino Catholicis asseruit.

Quae si recte se habeant, intelligi potest quare, in tribus illis Confessionibus Semi-arianorum, omittatur « ex

usia; » quia scilicet mittebantur ad Latinos, quos ut conciliarent, utebantur haeretici illo vocabulo, quod in auribus Latinorum clarius soniturum esset; quemadmodum Athanasius contra, ut vidimus, in Epistola sua *de Decr. Concil. Nic.* scribens ad Graecos, omittit *hypostasim*, *usiam* retinet. Neque absimili ratione, quemadmodum Semi-ariani voluerunt praetensa *hypostasi* Occidentalibus blandiri, ita Acaciani contra an.359, jam ex Constantii favore audaces, illud idem vocabulum, non aliud, Arimini ab Occidentalibus repudiatum voluerunt; ut conspici potest ex illo symbolo, quod, conscriptum Nicae in Thracia, non solum *usiam*, ut in aliis confessionibus Arianorum, sed *hypostasim* etiam omittit; quo scilicet Latinis necesse esset, non solum graecum « *homou-sion*, » sed latinum « unius substantiae » rejicere.

Jam vero, si usitatum est philosophorum scholis, illam magis probabilem judicari hypothasin, quae ad univ-ersa facta, de quibus agit, facillime accommodatur, quid nobis ea quae jam dicta sunt perpendentibus restat, nisi ut concludamus, vocabulis *hypostasi* et *usia* Anathematismi Nicaeni unam rem, non duas significari?

NIHIL OBSTAT — Paulus Cullen Censor Theol. Deputatus.

NIHIL OBSTAT — Joannes Perrone S. J. Censor Theol. Deputatus.

IMPRIMATUR — Fr. Dom. Buttaoni Ord. Praed. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR — Joseph Canali Patriarcha Constantinopolit. Vicesgerens.

